

תכנית לימודים

תגבור לימודי יהדות
לבתי ספר תל"י

בחינוך היסודי הממלכתי
[תל] משרד החינוך, התרבות והספורט

משרד החינוך התרבות והספורט

**האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
המזכירות הפדגוגית**

**תגבור לימודי יהדות
תכנית לימודים
לבתי ספר תל"י
ולכיתות תל"י
בחינוך היסודי הממלכתי
מהדורה חדשה**

ירושלים, תשס"ה 2004

התכנית הוכנה על ידי ועדה שמונתה על ידי **נאווה סגן**, מנהלת האגף לתכנון ופיתוח תכניות לימודים, המזכירות הפדגוגית.

חברי ועדת התכנית

תרצה רוטקוביץ (יו"ר), מנהלת האגף לתכניות לימודים בקרן תל"י
משה אילן (מרכז), מנהל האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים במשרד החינוך (עד 2001)
גילה בראשי, מדריכה בבתי ספר תל"י
חגית דינור, מפקחת מרכזת על הוראת תושב"ע בחינוך הממלכתי, המזה"פ
מינה הוכברג, ספרות, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
אבי זבלוקי, מפקח על בתי ספר תל"י במשרד החינוך
ד"ר דוד לוי, היסטוריה של עם ישראל ותלמוד, מכון שכטר למדעי היהדות
צילה מירון-אילן, מפקחת מרכזת על הוראת מחשבת ישראל בחינוך הממלכתי, המזה"פ
ד"ר ג'ורג' סברן, מקרא, מכון שכטר למדעי היהדות
הרב שלמה פוקס, מכון שכטר למדעי היהדות
תמר שילה, מפקחת מרכזת על הוראת המקרא בחינוך הממלכתי (עד 2002)
הרב איתן שיקלי, מנכ"ל קרן תל"י

כתיבת נספחי ספרות :

נספח 2 – מינה הוכברג

נספח 3 – נירה פרדקין

קראו והעירו :

נאווה סגן, מנהלת האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים במשרד החינוך
צופיה יועד, סגנית מנהלת האגף ומנהלת גף תכנים
דוד גרונר, מרכז אשכול רוח ויהדות באגף (עד 2003)
חגית אהרונוף, מפקחת תחום חינוך לשוני ומולדת וחברה בממ"ד באגף

עריכת הלשון : דרורה ועדיה

הבאה לדפוס : מינה הוכברג

ביצוע גרפי ולוחות : **ארט פלוס**, ירושלים

תוכן העניינים

מבוא כללי

הנחות יסוד
עקרונות בניית התכנית
עקרונות ביישום התכנית
מטרות התכנית
התכנית כתשתית
תחומי הלימוד ועקרונות הוראתם
מסגרת ההוראה ליישום התכנית
טבלה : פריסת תכנית לימודי היהדות בבתי ספר תל"י

מקרא

מבוא
רעיונות ומסרים להדגשה במהלך ההוראה
מפרט התכנים
כיתה ב'
כיתה ג'
כיתה ד'
כיתה ה'
כיתה ו'

פרשת השבוע

תולדות העיון בפרשת השבוע דרכי הוראה מומלצות
מטרות
מפרט תכנים על פי מוקדי הלמידה
כיתה א' – דמויות ופועלן
כיתה ב' – משפחתי וביתי
כיתה ג' – מידות האדם
כיתה ד' – בין אדם לחברו
כיתה ה' – עמי וארצי
כיתה ו' – אדם ואלוהים

לוח השנה היהודי – חגים ומועדים

מבוא
מטרות
עקרונות ההוראה של הנושא
מפרט התכנים
כיתות א-ג'
כיתה ד'
כיתה ה'
כיתה ו'

ספרות האגדה וההלכה – ספרות חז"ל

מבוא

מטרות

עקרונות ההוראה של הנושא

מפרט התכנים

טבלה : פריסת נושאי הלימוד

כיתה ב' – משפחתי וביתי

כיתה ג' – מידות האדם

כיתה ד' – בין אדם לחברו

כיתה ה' – עמי וארצי

כיתה ו' – תרבות המחלוקת

עולם התפילה

מבוא

מטרות

שיקולי דעת למבנה התכנית

מפרט התכנים

כיתות א-ב'

כיתות ג'-ד'

כיתות ה'-ו'

סוגיות ערכיות נבחרות

מבוא

מטרות

מפרט התכנים

טבלה : פריסת נושאי הלימוד

כיתה ב' – משפחתי וביתי

כיתה ג' – מידות האדם

כיתה ד' – בין אדם לחברו

כיתה ה' – עמי וארצי

כיתה ו' – אדם ואלוהים

מעמד האישה במסורת ישראל

נספח מס' 1 - עקרונות מנחים לחינוך תל"י

נספח מס' 2 - יצירות ספרות בנושא "לוח השנה היהודי - חגים ומועדים"

נספח מס' 3 - יצירות ספרות בנושא "סוגיות ערכיות נבחרות"

מבוא כללי

תכנית תל"י – תגבור לימודי היהדות - היא תכנית לימודים ייחודית המשותפת למשרד החינוך ולקרן תל"י.

התכנית צמחה כמענה לרצונם של מנהלים, מחנכים והורים לתגבר את לימודי היהדות ברוח פלורליסטית במסגרת חיי היומיום של בית הספר הממלכתי. התגבור מתבטא בעיקרו בהעשרת תכנית הלימודים הרשמית בתכנים ובערכים יהודיים-ציוניים ובהדגשת הממד החווייתי שלהם. תכנית תל"י חותרת להעניק לתלמידים חינוך יהודי, ציוני ודמוקרטי באווירה פתוחה וברוח הזמן תוך שיתוף פעולה בין הורים למחנכים. מטרת חינוך זה לעצב אישיות רחבת אופקים שעולמה נזון הן מן המורשת היהודית והן מהתרבות הכללית. חינוך ברוח תל"י מכוון להעניק לתלמידים ולתלמידות את הרצון ואת הכלים להתמודד עם השאלות הקיומיות של העם היהודי ברוח "העקרונות המנחים לחינוך תל"י" (נספח מס' 1).

ראשיתה של תכנית תל"י בכיתה אחת שהחלה לפעול בירושלים בשנת תשל"ז (1976) בעקבות יוזמת הורים. הם ביקשו לצור עבור ילדיהם מסגרת חינוכית חדשה שתהווה אלטרנטיבה לחינוך הממלכתי הכללי או לחינוך הממלכתי-דתי. במהרה אומצה יוזמה זו על ידי בתי ספר נוספים במערכת, וממענה לבעיות מקומיות התפתחה היוזמה לתפיסת עולם חינוכית רחבה יותר שכבשה לה מקום במפת העשייה החינוכית במדינת ישראל. בשנות השמונים אימץ משרד החינוך את התכנית והכיר בה פורמלית בחוזר מנכ"ל מח/5.1.1988.

בשנת תשנ"א מונתה על ידי האגף לתכניות לימודים ועדה בראשותו של פרופ' אביגדור שגאן. הוועדה נתבקשה להציע תכנית ארצית כוללת ללימודי היהדות לכיתות א'-ו'. התכנית אושרה ופורסמה בתשנ"ה ומאז משמשת התכנית בסיס לתכנון הלימודים בכל בתי ספר תל"י במערכת החינוך.

בעקבות פרסום המסמך "עקרונות מנחים לחינוך תל"י" בשנת תשנ"ט וכדי להרחיב ולהעמיק תחומי דעת מסוימים שלא טופלו בתכנית הלימודים משנת תשנ"ה, מונתה בשנת תשס"ב, על פי בקשתה של קרן תל"י, ועדה לעדכון ורענון תכנית הלימודים לכיתות א'-ו'. המהדורה המעודכנת הזאת משקפת לקחים שהופקו במהלך שנות ההפעלה של התכנית הראשונה ונכתבה גם בזיקה למסמך "עקרונות מנחים לחינוך תל"י".

הנחות יסוד

1. היהדות היא תופעה תרבותית חיה ומתפתחת בעלת ממד של עומק היסטורי ושל ריבוי גוונים, ואין לנתקה מן התפיסה הציונית ומן התרבות הכלל-אנושית המודרנית. תכנית הלימודים המוצעת במקצועות היהדות משקפת הנחת יסוד זו.
2. הדגשת הממד החווייתי בהוראה היא דרך ראויה להכרת המורשת היהודית וערכיה וכן לפיתוח יחס של כבוד כלפיה ולטיפוח סובלנות לדעות השונות שנשמעות במסגרתה. הממד החווייתי הוא מרכיב חשוב בהתפתחותם ובהעשרתם הרוחנית של התלמידים והתלמידות.
3. חינוך להתמודדות עם שאלת מעמדה, יישומה וטיפוחה של המסורת היהודית והציונית בחברה הפלורליסטית בת זמננו, ראוי שיעשה על רקע ערכי התרבות הכלל-אנושית כדי להציג תפיסה המשלבת את כל אלה שילוב של אמת.
4. מקורות ישראל וספרות העולם גם יחד הם מקור ההשראה לחינוך לערכים ולטיפוח מידות אישיות ומידות בין-אישיות בקרב התלמידים והתלמידות.

5. טיפוח ערכים יהודיים-ציוניים (למשל: מחויבות לעם היהודי בארץ ובתפוצות ולמדינת ישראל והכרה בקדושת החיים) הוא חלק בלתי נפרד של תכנית הלימודים הכוללת את תוכני הלימוד ודרכים לעיצוב תרבות בית-ספרית.
6. הימנעות מביקורת ומהתערבות באורח החיים הפרטי של התלמידים ושל בני משפחותיהם.

עקרונות בניית התכנית

1. התכנית מהווה תוספת לתכניות הלימודים הרשמיות של משרד החינוך ואינה באה להחליפן.
2. התאמה הדרגתית לגיל הלומדים, להתפתחותם האינטלקטואלית והרגשית ולתהליכי החברות שלהם.
3. ארגון תחומי התוכן של התכנית סביב **מוקדי למידה ערכיים**: משפחתי וביתי (כיתה ב'), מידות האדם (כיתה ג'), בין אדם לחברו (כיתה ד'), עמי וארצי (כיתה ה'), אדם ואלוהים, מעמד האשה במסורת ישראל (כיתה ו').
4. לגבי כיתות א' מומלץ לעיין גם במסמך "גני תל"י - קווים מנחים לעשייה חינוכית".
5. שילוב של רצף סינכרוני (בין מקצועות ותכני הלימוד) ורצף דיאכרוני (בין שנות הלימוד) בלי לפגוע בייחודם של מקצועות הלימוד הדיסציפלינריים.
6. שילוב ויצירת קשרים בין תחומי לימוד שונים תוך מודעות לממד ההיסטורי-התפתחותי שלהם.

עקרונות ביישום התכנית

1. תגבור לימודי היהדות ייעשה על ידי הקצאת מספר שעות גדול יותר מן המקובל במערכת החינוך הממלכתית ללימודי היהדות, וכן על ידי הדגשת ערכי היהדות במסגרת התכניות הקיימות בהתאם למפורט בהמשך ובמסגרת מקצועות הלימוד האחרים.
 2. הכרת מסורת ישראל תיעשה תוך לימוד עיוני המשולב בהתנסות חווייתית.
 3. הלימוד ישלב התמודדות עם מקורות קלאסיים בגרסתם המקורית, עם לימוד מתוך מקורות מעובדים לפי רמת ההבנה של התלמידים בכל דרגת גיל ובהתאם ליכולתם של התלמידים בכיתה המסוימת.
 4. תכנון תכניות ההוראה השנתית והרב-שנתית ייעשה על ידי מיפוי התכנים בחתך אורכי ורוחבי, כמובא להלן בטבלת "פריסת תכנית לימודי היהדות בבתי ספר תל"י".
בכל אחת משנות הלימוד נבחר **מוקד למידה ערכי** שהוא **הציר המארגן** של התכנים בתחומים הייחודיים שבתכנית הבית-ספרית באותה שנת לימוד.
- תחומי הלימוד** הם: מקרא, פרשת השבוע, לוח השנה היהודי – חגים ומועדים, ספרות חז"ל, עולם התפילה וסוגיות ערכיות נבחרות.
- מוקדי הלמידה** הם: משפחתי וביתי, מידות האדם, בין אדם לחברו, עמי וארצי, אדם ואלוהים, מעמד האישה במסורת ישראל.
- ניתן לראות ברצף התכנית מעבר דרך מעגלי ההשתייכות מן התא המשפחתי אל העם והארץ.
- מוקדי הלמידה שיצרו את הקשר בין מכלול מקצועות היהדות יתוו אפשרויות לקישור ולשילוב עם מקצועות אחרים כמו: ספרות, מוסיקה, היסטוריה, מולדת, טבע ועוד.
- בארגון הלמידה בכל שנה סביב מוקד אין הכוונה לטשטש את ייחודו של כל מקצוע או ליצור מצב שבו אין מבחינים בין טקסטים ממקצועות שונים. יתרה מזאת, הכוונה להציג מקבילות ולעודד

השוואה ועימות בין טקסטים מתחומי דעת שונים העוסקים באותה סוגיה. השוואה כזו מאפשרת לראות את ייחודו של כל תחום על רקע המסורת היהודית לגוניה.

5. הישגי המחקר המודרני ישולבו בתכנית על נושאי השונים עם הפרשנות המסורתית תוך מודעות לצורך להבחין הבחנה ברורה ביניהם.
6. יצירת קשרים והקשרים בין תחומי לימוד שונים תוך מודעות לממד ההיסטורי- התפתחותי שלהם.
7. התמודדות התלמידים והתלמידות עם ענייני השעה תיעשה הן תוך התייחסות למסורת היהודית ומקורותיה והן מתוך מכוונות לערכים ציוניים הומניסטיים.
8. גיוון בדרכי הוראה - מרכזי למידה, למידה פעלתנית וכיו"ב וגיוון בסוגי ההתנסויות החינוכיות – סדנאות, טקסים, הצגות, סמינרים טיולים.
9. שילוב המשפחה באירועים מיוחדים, כגון: קבלת שבת, מסיבת ראש חודש, טקסי "סידור" וכן ייזום אירועים קהילתיים, כגון: סדנאות הורים-תלמידים וסמינרים שונים שמקיימת קרן תל"י.
10. שילוב התכנית בפעילויות בית ספריות שונות, ובכלל זה טיולים וסיורים באתרים הקשורים למוקדי הלמידה השונים.
11. הדגשת הלימוד החווייתי בהוראה והדגשת הממד החווייתי בפעילויות הלימודיות השונות כחלק מפיתוח עולמם הרוחני של התלמידים והתלמידות וצוות המורים בבית הספר.
12. שילוב פעילות בלתי פורמאלית בתכנית הפעילות הלימודית למשל טקסים המוקדשים לחלוקת ספרי היסוד של המורשת היהודית: סידור (כיתה א'ב'), תורה (כיתה א'ב'), משנה (כיתה ג'ד').

מטרות התכנית

המטרות המופיעות להלן חלקן מכוונות אל ההיבט הרגשי-ערכי, ואחרות – אל ההיבט ההכרתי. בכל זאת נמנענו מחלוקה בין ההיבטים השונים, וזאת בהנחה שתגובותינו ואופני הלמידה שאנו חווים כבני אדם מתקיימים לרוב בכמה מישורים במקביל ומושפעים אלה מאלה.

המטרה בלימוד תכנית זו היא שהתלמידים יפתחו זיקה וכבוד כלפי המורשת היהודית ויעריכו את תרומתה וחיבתה לתרבות היהודית והכלל אנושית. מטרה נוספת היא לאפשר ללומדים לפתח עמדה אישית מנומקת כלפי המורשת היהודית.

ואלה מטרות התכנית:

1. התלמידים יכירו פרקים במורשת ישראל לדורותיה: הגות ויצירה, מנהגים וטקסים, סמלים, מוטיבים, דמויות מרכזיות וזיקתה של המורשת לארץ ישראל.

2. התלמידים יתנסו בקריאה בספרי היסוד של מורשת ישראל במקורם ויכירו את הלשון העברית על רבדיה והקשריה התרבותיים.
3. התלמידים יקחו חלק פעיל, בדרגות מעורבות שונות, בטקסים ובפעילויות הקשורים לערכים, ללוח השנה ולמעגל החיים של העם היהודי.
4. התלמידים יגלו יחס של כבוד והערכה למורשת היהודית תוך פיתוח גישה ביקורתית לחומר הנלמד.
5. התלמידים יתוודעו לתחומי יצירה שונים מתרבות ישראל במהלך הדורות ויבינו את ההתפתחות שלהם ברצף ההיסטורי של תרבות ישראל.
6. התלמידים ייחשפו להשפעות הדדיות ולזיקות שבין תרבות ישראל לבין התרבות הכלל-אנושית בנושאים שונים.
7. התלמידים יפתחו יחס של כבוד וסובלנות כלפי מסורות שונות ומגוונות בתרבות ישראל.
8. התלמידים ינתחו מצבים הקשורים לבעיות השעה על פי המסורת היהודית ומקורותיה.

התכנית המוצעת משמשת תשתית ל:

1. תכנון לימודים בבית הספר: הקצאת שעות ומשאבים, תיאום עם מקצועות אחרים, תכנון אירועים, טיולים ופעילויות עם הורים, ארגון זמן מורה ותלמיד וכיוצ"ב.
2. פיתוח חומרים ועזרי הוראה על ידי גורמים שונים, הן על ידי קרן תל"י, הן במערכת החינוך והן מחוצה לה.
3. הכשרת עובדי הוראה, בניית מערך הדרכה וארגון השתלמויות של מורים.
4. הכנת כלים לבדיקה והערכת תהליכי הוראה והישגים על ידי גורמים שונים במערכת החינוך ומחוצה לה.

תחומי הלימוד ועקרונות הוראתם

1. **מקרא:** התכנית מבוססת על תכנית הלימודים הרשמית של בתי הספר הממלכתיים (מהדורה חדשה, תשס"ג) על תכניה ומטרותיה. לתכנית זו יתווספו עוד רעיונות ומסרים להדגשה וכן פרקי מקרא ויחולו בה שינויים קלים בחלוקת הספרים לשכבות הגיל.
2. **פרשת השבוע:** נושא זה יילמד באופן שיטתי בכל אחת משנות הלימוד החל מכיתה ב'. העיסוק בפרשת השבוע יתמקד בתחום ערכי אחד (שיורחב הן בלימוד קטעים מספרות חז"ל והן בעיסוק בסוגיות ערכיות נבחרות) ויסתמך על מעגלי פרשנות הולכים ומתרחבים משנה לשנה. הציר המארגן השנתי ינחה את המורים בבחירת הנושא השבועי בכל אחת מן הפרשות. הנושא השנתי הוא בבחינת "ייסוד מארגן" דידקטי המאפשר אפקט מצטבר בחינוך הערכי היהודי.
3. **לוח השנה היהודי - חגים ומועדים:** נושא החגים יילמד בכיתות א'-ג' בסמוך למועד שבו הם חלים, ובכיתות ד'-ו' הלימוד של הנושאים השייכים לכל אחד מן החגים יהיה מעמיק יותר בנוסף על הלימוד לקראת כל חג וחג.
4. **ספרות האגדה וההלכה – ספרות חז"ל:** התכנית מתמקדת בהוראת נושאים ערכיים העוסקים במעגלי שייכות הולכים ומתרחבים של התלמידים: מהמשפחה והבית, דרך מעגלי שייכות מורחבים ועד לימוד טקסטים העוסקים במחויבות לעם היהודי ולארצו. בכיתה ו' יעסקו התלמידים בתרבות המחלוקת בספרות חז"ל.
5. **עולם התפילה:** נושא זה יילמד שיטתית החל מכיתה א'. בנוסף, עניינים שונים מתחום התפילה ישולבו דרך קבע במהלך כל שנות הלימוד בהוראת החגים, ספרות חז"ל ונושאים שונים.
6. **סוגיות ערכיות נבחרות:** הוראת סוגיות אלה נועדה להרחיב, להעמיק או להשלים את ידיעות התלמידים בנושאים שונים בתחום היהדות שעלו מתוך לימוד ספרות חז"ל, מקרא או פרשת השבוע. כמו כן יוצגו נושאים נוספים המצריכים פרקי לימוד ייחודיים (כגון: העם היהודי בימינו, חינוך לשוויוניות, אדם ואלוהים, בין ישראל לעמים, הכרת דמויות מופת).

מסגרת ההוראה ליישום התכנית

התכנית המוצעת מיועדת ל-7 שעות שבועיות לפחות, וניתן להרחיבה על פי צורכי בית הספר ואפשרויותיו.

חישוב השעות השנתיות לתחומים השונים (בתכנית המינימום) הוא כדלהלן:

- ◀ מקרא: שלוש שעות שבועיות
- ◀ ספרות חז"ל: שעה שבועית
- ◀ פרשת השבוע: שעה שבועית
- ◀ לוח השנה היהודי – חגים ומועדים: שעה שבועית
- ◀ הוראת עולם התפילה יחד עם הוראת סוגיות ערכיות נבחרות: שעה שבועית
- סך הכול - שבע שעות שבועיות.

להלן פריסת נושאי הלימוד בכל אחת משנות הלימוד ובכל אחד מן התחומים על פי מוקדי הלמידה הערכיים.

פריסת תכנית לימודי היהדות בבתי ספר תל"י

כיתה	ציר מארגן	מקרא	פרשת השבוע	לוח השנה היהודי – חגים ומועדים (בשילוב נספח ספרות מס' 2)	ספרות האגדה וההלכה - ספרות חז"ל	עולם התפילה	סוגיות ערכיות נבחרות (בשילוב נספח ספרות מס' 3)
א'	מפגשים	סיפורי מקרא	דמויות ופועלן	כל החגים		תפילה מהי? תפילות וברכות יומיומיות (מתפילת שחרית)	
ב'	משפחתי וביתי	בראשית	משפחתי וביתי	כל החגים וכן שבת	אגדות ומדרשים בנושא משפחתי וביתי: בית ומשפחה: כיבוד אב ואם, יחסים בתוך המשפחה, הכנסת אורחים	המשך הנ"ל תפילות השבת	משפחתי וביתי: כיבוד אב ואם, אהבת הבנים, אחווה, הכנסת אורחים

ג'	מידות האדם	שמות, ויקרא (התחלה), במדבר, דברים	מידות האדם	כל החגים וכן ראש חודש, הלוח העברי וקביעתו	אגדות ומדרשים בנושא מידות האדם: שתיקה, דיבור ומעשה, אומץ, ענוה, מעורבות ותוכחה, אהבת הלימוד	תפילות יומיומיות נוספות, תפילות ראש חודש, ברכות יומיומיות, מבנה התפילה והתפתחותה	מידות האדם: ענוה, התחשבות בזולת, הלבנת פנים, יושר ואמת
ד'	בין אדם לחברו	יהושע, שופטים, מגילת רות	בין אדם לחברו	כל החגים וכן מיקוד סוכות, חנוכה, פסח	אגדות ומדרשים בנושא בין אדם לחברו: צדקה, השבת, אבדה, יחס לאחר, לשונה ולזר, סובלנות, כבוד הזולת	המשך הנ"ל	בין אדם לחברו: לשון הרע, יחס לגר, יחס לאויב, גמילות חסדים, ביקור חולים, אהבת הזולת

ה'	<u>עמי וארצי</u>	שמואל א', שמואל ב', מלכים א' (התחלה)	עמי וארצי	כל החגים וכן מיקוד יום כיפור, פורים, יום העצמאות, שבועות.	אגדות ומדרשים בנושא עמי וארצי: שבחי ארץ ישראל, מצוות התלויות בארץ, תן טל ומטר, למי שייכת ארץ ישראל, יחס לעולים, גיור, גאולה.	תפילות שבת ומועדים, קריאה בתורה, תפילות וברכות בטקסי מנהגי החיים, וזרמים.	עמי וארצי: אהבת ישראל, נצח ישראל לא ישקר, קיבוץ הגלויות, רעיון הבחירה.
ו'	אדם ואלוהים מעמד האשה במסורת ישראל	מלכים א', מלכים ב', עזרא, מגילת אסתר	אדם ואלוהים	כל החגים וכן מיקוד ראש השנה, ט"ו בשבט, שבת, צומות וימי זיכרון	אגדות ומדרשים בנושא תרבות המחלוקת: מחלוקת לשם שמים, מחלוקת והכרעה, יחיד ורבים, מסורת וחידוש, מחלוקת ואחדות, מחלוקת ודרכי פיוס, אונאת דברים, חברות ומחלוקת, ייחוס למדנות ושררה	המשך הנ"ל	אדם ואלוהים: שאלות על אלוהים, יראת שמים, קדושת החיים, צדיק ורע לו. מעמד האשה: זכר ונקבה ברא אותם, מלאכות נשים ומלאכות אנשים, ברוך שעשני אישה, על נשים ומצוות

מקרא

מבוא

בהוראת המקרא נוהגת תכנית תל"י על פי תכנית הלימודים החדשה במקרא לבית הספר הממלכתי שפורסמה בתשס"ג. התכנית מאמצת את המבוא על כל חלקיו וסעיפיו (עמ' 7-11), את הפרקים העוסקים במיומנויות ובהערכה (עמ' 92-101), וכן את החלק העוסק בהוראת מקרא בבית הספר היסודי (19-55). עם זאת, מוסיפה תכנית תל"י לתכנית הרשמית פרקים ופסוקים וכן מפרטת רעיונות ונושאים נוספים להדגשה במהלך ההוראה.

רעיונות ומסרים להדגשה במהלך ההוראה

בתכנית תל"י בחרנו להזכיר או להדגיש היבט קיומי-דתי-אמוני הנדרש בהבנת הטקסט המקראי, כוונתנו ליחסים המורכבים בין אדם לאלוהים. יחסים אלו כוללים אלמנטים של קדושה, של מחויבות ושל הדדיות. לא נוכל לדבר על האדם בלי להביא בחשבון את קשריו עם אלוהים, ולא נוכל לדבר על אלוהים ללא הכרה והבנה של יחסו אל האדם.

יחסים אלו מושתתים על מחויבות ואחריות הדדית. קין הורג את אחיו, אך הוא חייב לתת דין וחשבון לפני בוראו. אלוהים מחריב את סדום ועמורה, אך הוא מסביר את מעשהו לאברהם. למרות חוסר השוויון קיימת תחושה עמוקה של אחריות הדדית.

יחסי אדם ואלוהים עומדים במרכז עולם המקרא. על פי תפיסתנו, האדם הוא אוטונומי, בעל עוצמה ומעצב את עולמו, ובו זמנית כפוף לאלוהים ומחויב לו. המתח הנוצר כתוצאה משני קטבים אלה מבטא את הדילמה הקיומית של החיים האנושיים מול אלוהים.

אותה דילמה העומדת בפני היחיד ניצבת גם בפני החברה. החברה מיטלטלת בין נטייתה לממש מטרות אנושיות לבין היותה נתונה למרות האלוהים.

המתח המיוחד הזה בין צרכים ודחפים אנושיים של האדם והחברה ובין הצייווי האלוהי מעמיד את המקרא כטקסט אשר מחייב את קוראיו לחשיבה מוסרית. ואולם הוא גם מזמין אותם לדיאלוג עם תמונת העולם המוצגת בו והמתארת ניסיונות ליצירת חברה מתוקנת שלעתים מצליחים ולעתים נכשלים.

להלן מפרט רעיונות ומסרים להדגשה

ספר בראשית

- בריאת האדם בצלם אלוהים היא גורם מהותי בהתנהגותו של האדם בעולם.
- במפגשים הראשונים של האנושות עם העולם הסובב מתמודד האדם עם יצריו.
- מערכות היחסים הבין-משפחתיות של אבות האומה הן בסיס לדין בדילמות פנים-משפחתיות.
- האמונה באלוהים באה לביטוי הן בדו-שיח בין האל לאדם והן במעשיהם ובדבריהם של האבות.

ספר שמות

- היציאה מהשעבוד במצרים היא תחילת המעבר משעבוד לגאולה.
- ברית סיני מבטאת את יחסי הגומלין בין ה' לבין עם ישראל.
- עשרת הדברות הם אמנה להקמת חברה חדשה. האמנה כוללת מערכת חוקים העוסקים ביחסים בין האדם לאלוהים ובין אדם לחברו.
- מהלך הנדודים במדבר רצוף בגילויים רבים של מרדנות ובסדרה של ניסיונות שבמהלכם מתגבשת זהותו של העם.
- משה, כמנהיג עם ישראל, מתווך ומגשר בין האלוהים לבין העם.

ספר במדבר

- המשך המרדנות של העם במדבר מחזק את הצורך בשינוי התנהגותם של בני ישראל.
- הניסים במדבר מהווים אות להשגחה ולמעורבות מחנכת של אלוהים בחיי העם.

ספר דברים

- חשיבות הזיכרון כגורם מכריע בחיי העם הנכנס לארץ כנען.
- "שמע ישראל" - הכרזה על מקומו המרכזי של ה' בתודעת העם.
- מצוות התורה מתייחסות לכבודם ולרווחתם של החלשים בחברה.

ספר יהושע

- כיבוש הארץ וההתנחלות בה משמשים ביטוי להצלחתם ולכישלונם של בני ישראל בימי יהושע.
- הקצאת נחלות בארץ נעשתה על פי חלוקת השבטים.
- יהושע ממשיך את דרכו של משה, ובמעשיו נתממשו הבטחות שניתנו למשה.

ספר שופטים

- ספר שופטים מתאר את תהליך ההתנחלות בארץ בגישה שונה מהתיאור בספר יהושע.
- ספר שופטים מבוסס על גלגל חוזר של חטא, עונש, זעקה אל ה' וישועה.
- השופטים הם המושיעים שה' מקים לעם ישראל בשעת מצוקה.
- העדר מנהיגות אחראית לעם יוצר סכנה של הפקרות מוסרית, מריבות פנימיות ולחץ של אויבים מבחוץ.

מגילת רות

- רות מגלה דבקות במשפחתה, בעם ובאלוהיו ובמעשיה מבטאת את נאמנותה להם.
- רות זוכה לחסד אלוהים בשל דבקותה והופכת ל"אמה של מלכות".
- סיפור המגילה מצביע על מעלתן של המצוות גמילות חסדים ומתנות לעניים.

ספר שמואל א'

- מנהיגות נשללת ממנהיגים (או מיורשיהם) המועלים בתפקידם.
- השאיפה למלכות נובעת מרצון להשתוות לתרבות הסובבת ומתוך צורך צבאי כדי להתמודד עם האויב החיצוני.
- האמונה באלוהים מהווה בסיס להצלחה בקרבות.
- שאול זכה להישגים ניכרים בתחילת ימיו, אך סופו היה טרגי.
- דוד המלך מהווה מתחרה לשאול וגם ממשיכו.

ספר שמואל ב'

- חשיבותו של דוד בתולדות העם היא בליכוד השבטים תחת מלכותו ובנצחונותיו על אויבי ישראל.
- כיבוש ירושלים, הפיכתה לבירה וייסוד הפולחן הנם חלק ממעשיו החשובים של דוד.
- ה' כורת ברית נצחית עם מלכות בית דוד.
- חטאיו של דוד גוררים אחריהם שרשרת פורענויות על ביתו ועל ממלכתו, והן ביטוי לעובדה שהמלכים אינם עומדים מעל החוק.
- הנביא מוכיח את המלך כאשר הוא חוטא.

ספרי מלכים א' ו-ב'

- ספר מלכים מביע עמדה המצדדת בריכוז הפולחן בירושלים אל מול עמדות אחרות הרואות כלגיטימיים גם אתרי פולחן אחרים.
- שלמה זכה בחכמה אלוהית המהווה בסיס לעשיית צדק ומשפט.
- ספר מלכים מנמק את פילוג ישראל לשתי ממלכות בהפרת ברית ה' על ידי שלמה ובמדיניותו השגויה כלפי שבטי הצפון.
- בית המקדש שנבנה על ידי שלמה בירושלים משמש כמוקד לעבודת ה'.
- אליהו ואלישע הם נביאים המסייעים לפרט במצוקתו, מעורבים בנעשה במלוכה ומוכיחים מלכים על חטאיהם.

- יאשיהו עורך רפורמה דתית מקיפה בהשפעת "ספר התורה" בבית ה', ובכך מחדש את הברית בין ה' לישראל.
- ספר מלכים מציין רק את חטאי מלכי ישראל ויהודה כסיבה לחורבן. הוא אינו מביא את הסיבות החברתיות, המדיניות והכלכליות לחורבן.

ספר עזרא

- זיקתו של עם ישראל לארץ ישראל מתקיימת גם בגלות.
- ה' אינו נוטש את עמו גם לאחר החורבן.
- הצהרת כורש מאפשרת לגולים לשוב לארצם ומסייעת בבניין המקדש החרב.

מגילת אסתר

- המגילה מספרת על הצלת היהודים בגולה, אך היא גם מעלה את הבעייתיות הטמונה בחיי היהודים בגולה.
- אסתר מושיעה את העם בעזרתו ובהמרצתו של מרדכי, וכל זאת תוך סיכון עצמי.
- מגילת אסתר מבטאת את רעיון "ונהפוך הוא". תכניותיו של המן נהפכות.

מפרט התכנים

כיתה ב'

ספר בראשית

- **אברהם** - א, ב, ג, ד (א-טז), ו (ט-כב), ט (א-יז), יא (א-ט, כו-לב), יב (א-ט), יג, טו (א-ו, יח-כא), יח, יט (א-כח), כא, כב (א-יט), כג, כד, כה (ז-יא).
- **יצחק** - כה (יט-כד), כו (א-ד, יב-יד), כז.
- **יעקב** - כח (י-יב), כט, ל (א-כד), לא (א-ט), לב (א-ט), לג, לה (ט-כא).
- **יוסף** - לז, לט, מ, מא, מב, מג, מד, מה, מו (א-ז, כז-לד), מט (כח-לג), נ.

הערות:

מומלץ להתחיל את ספר בראשית בכיתה ב'.
פרקים ז, ח יילמדו לימוד אקסטנסיבי.

כיתה ג'

ספר שמות

- א, ב, ג (א-ו), ד (י-יז), ה, ז (א-כה), יא, יב (כא-נב), יג (א-י) (יז-כב), יד, טו (א-יא), טז, יט, כ (א-כא), כד (יב-יח), לא (יח), לב, לד (א-ד) (כז-לה).
- המורים יספרו על המשכן כליו ותפקידיו על פי פרקים לה-מ.

ספר ויקרא

א (א), יט (א-ד), (ט-יח), (לב-לז).

הערה:

ספר ויקרא יילמד:

- כמקור מורחב לחגים בהשוואה למקורות נוספים.
- כמקור השוואתי לעשרת הדברות בספר שמות.
- במסגרת הוראת פרשת שבוע תוך מתן דגש לנושאים כמו: קורבנות, משכן, שמיטה ויובל.

ספר במדבר

א (א-ד), ו (כא-כו), י (א-י) (לג-לו), יא, יג, יד, כ, כא (כא-כה), כב.

ספר דברים

א, ב (א), ו, כד (יד-כב), כט (ט-יד), לד.

כיתה ד'

ספר יהושע

א (א-ט), ב, ג, ד (ו-טו) (טז-כד), ה (יג-טו), ו, ז, ח (א-כט), ט, י (א-טו), יא (טז-כג), יד (א-ה), יז (יד-יח), כ, כב, כד.

ספר שופטים

א (א-ז) (כב-כו), ב (ז-לא), ג (ז-לא), ד, ה, ו, ז, ח, ט, י (יז-יח), יא (א-יא) (כט-מ), יב, יג, יד, טו, טז, יז, יח.

מגילת רות

א, ב, ג, ד.

כיתה ה'

ספר שמואל א'

א, ב (יא-לו), ג, ד, ה, ז (א-ב) (טו-יז), ח, ט, י, יא, יג (א-יד), יד, טו, טז, יז, יח, כ, כד, כה, כז, כח, לא.

ספר שמואל ב'

א, ב, ג, ו, ז (א-יז), יא, יב, יג, יד, טו, טז, יז, יח, יט, כד.

ספר מלכים א'

א, ב.

כיתה ו'

ספר מלכים א'

ג, ה, ז (נא), ח, י (א-יג), יא, יב, טז (כט-לד), יז, יח, יט, כא, כב.

ספר מלכים ב'

ב, ד, ה, ח (א-טו), ט, י, יא, יז, יח, יט, כ, כא, כב, כג (א-ג) (כא-לז), כד, כה.

ספר ספר עזרא

א.

מגילת אסתר

א, ב, ג, ד, ה, ו, ז, ח, ט, י.

פרשת השבוע

תולדות העיון בפרשת השבוע

קריאת התורה, אחד המרכיבים העתיקים והאופייניים ביותר בליטורגיקה היהודית, הייתה חלק בלתי נפרד מפולחן בית הכנסת בשלהי ימי בית שני, המסורת היהודית מייחסת אותה כבר למשה רבנו. לדברי חז"ל, משה קבע את קריאת התורה בשבתות, בחגים ובראשי חודשים, ואילו עזרא הוסיף את הקריאה בימים שני וחמישי ובמנחה של שבת. מימי בית שני נהגו להעמיד מתורגמן שתרגם את קטעי המקרא לשפת המקום הארמית, ובקהילות מסוימות ליוונית. בעת העתיקה התפתחו שני מחזורים נפרדים של קריאת התורה. לפי מסורת ארץ ישראל, שהתקיימה עד המאה השלוש עשרה, נחלק החומש לכמאה חמישים סדרים שנקראו במשך שלוש שנים או שלוש וחצי שנים. על פי השיטה הבבלית, המקובלת עד היום ברוב העולם היהודי, נחלקו כל ספרי התורה לחמישים וארבע פרשות ארוכות יותר הנקראות במשך שנה אחת. מעמד זה של קריאה בתורה זימן את הציבור כולו ללימוד ועיון בתכנים ובפרשנויות שניתנו לפסוקי המקרא, והיווה גם במה מתאימה לדרשות אקטואליות של הדרשנים. עד היום הטקסט המקראי הוא מקור השראה ובסיס ללמידה אישית וקהילתית מגוונת בציבור היהודי כולו.

דרכי הוראה מומלצות

- לימוד פרשת השבוע בבתי ספר תל"י יעשה בדרך עיון פרשני ויוצר מתוך זיקה לטקסט המקראי, לטקסטים פרשניים שונים וליצירה ספרותית בת זמננו. הלימוד יכלול רבדים פרשניים-היסטוריים שונים (מקרא, ספרות חז"ל, פרשנות קלאסית, פרשנות מודרנית, ספרות, אמנות, מוסיקה), וכן ישלב נושאים אקטואליים ונושאים הרלוונטיים לעולמו של התלמיד, כפי שנעשה במהלך הדורות. שילוב זה ראוי שיעשה בדרך יצירתית וחוייתית.
- כדי שהתלמידים ירכשו ידע מצטבר על התפתחות העיון בפרשת השבוע במהלך הדורות, רצוי שבכל שנה יתווסף עוד רובד פרשני, אשר מאיר באור אחר את הטקסט המקראי ומביא מן הידע והחוויה של בני התקופה של הפרשן.
- כדי שהתלמידים יכירו ממדים שונים של פרשת השבוע, מומלץ להתמקד בכל שנה במוקד הלמידה השנתי אשר יכוון את בחירת ההדגשים מתוך הפרשה (ראו בטבלת "פריסת תכנית לימודי היהדות בבתי ספר תל"י"). מוקד הלמידה השנתי הוא בבחינת "יסוד מארגן" דידיקטי, והוא מנחה את המורים בבחירת הנושא השבועי לכל אחת מן הפרשות. הוא מאפשר בניית אפקט מצטבר בחינוך הערכי של התלמידים. הנושאים השבועיים שייבחרו יהיו משמעותיים ללומד כפרט ולקהילת בית הספר כחברה.
- כדי להעניק אווירה מיוחדת ללימודי פרשת השבוע ניתן לקשרם לטקסים שונים, אם אלו נהוגים בבית הספר, כגון: קריאת התורה בימים ב' ו-ה', טקס קבלת שבת בימי שישי ואחרים.

מטרות

1. התלמידים יכירו מושגי יסוד הקשורים לפרשת השבוע: חלוקת התורה לפרשות, קריאת התורה, בית כנסת, ספר תורה, קריאה בימים ב' ו-ה', הפטרה ועוד.
2. התלמידים ירכשו מיומנויות להבנת דרכי הפרשות השונות של הטקסט המקראי.
3. התלמידים יבינו כי העיון בפרשת השבוע הוא גורם המאחד את העם היהודי על תפוצותיו ועדותיו.
4. התלמידים יתייחסו בסובלנות ובגישה פלורליסטית למנהגים שונים שהתפתחו בקהילות שונות בהקשר לקריאת הפרשה והעיון בה.
5. התלמידים יכירו דרך עיון בפרשת השבוע את עולם הערכים האוניברסליים והפרטיקולריים הגלום בפרשות השונות.
6. התלמידים יכירו נושאים נבחרים מפרשות השבוע (נושאים רעיוניים, ערכיים, מושגים ביהדות, התייחסות לערכים אוניברסליים).
7. התלמידים יכירו כיצד הטקסט המקראי ופרשת השבוע שימשו בעבר ומשמשים גם בהווה מקור מפרה ליוצרי המדרשים, לפרשנים, לסופרים ולמשוררים.
8. התלמידים יבינו כי פרשת השבוע מהווה מקור טקסטואלי רעיוני לדיונים בהקשרים אקטואליים ובנושאים הרלוונטיים לעולם.

מפרט תכנים על פי מוקדי הלמידה

כיתה א' – דמויות ופועלן

במסגרת לימודי פרשת השבוע יכירו התלמידים את דמויותיהם של גיבורי התורה וגיבורותיה, מתוך הדגשת נושאים שונים המתאימים לסדר היום של הכיתה ושל התלמידים. במהלך לימודי פרשת השבוע תיבנה מערכת כרונולוגית בסיסית של סיפורי התורה.

כיתה ב' – משפחתי וביתי

פרשת השבוע תילמד בהדגשת הנושאים העוסקים ביחסים בין בני משפחה (זאת תוך כדי חיבור לתחום לימודי ספר בראשית ובזיקה לתכנית מולדת, חברה ואזרחות בנושא המשפחה). הטקסטים שילמדו יהיו מתחומי דעת אלו: מקרא, **אגדות מספרות חז"ל וספרות עברית**.

כיתה ג' - מידות האדם

פרשת השבוע תילמד בהדגשה של נושאים הקשורים במידות טובות שיש לפתח אצל כל אדם (ענווה, צניעות ועוד). התלמידים יכירו את עולם המדרש באמצעות מפגש עם מדרשי אגדה על דמויותיהם והמושגים הקשורים בהם ואשר תואמים לעולמם של התלמידים. הטקסטים שילמדו יהיו מתחומי דעת אלו: מקרא, **ספרות חז"ל, ספרות עברית**.

כיתה ד' – בין אדם לחברו

פרשת השבוע תילמד בהדגשת עניינים חברתיים הומניסטיים תוך שימת לב לנושאים הרלוונטיים לעולמם של התלמידים בתהליכי החברות שלהם. התלמידים יכירו מגוון מקורות פרשניים שהעמיד עם ישראל לאורך הדורות, תוך ליבון שאלה פרשנית וזיקת הפרשן אל זמנו ומקומו. הטקסטים שילמדו יהיו מתחומי דעת אלו: מקרא, ספרות חז"ל, **פרשנות, ספרות עברית**.

כיתה ה' - עמי וארצי

פרשת השבוע תילמד בהדגשת נושאים הקשורים לארץ ישראל ולעם ישראל, מתוך כוונה לחנך לציונות ולסולידריות בין חלקי העם. הטקסטים שילמדו יהיו מתחומי דעת אלו: מקרא, ספרות חז"ל, פרשנות, **ספרות ההלכה, אמנות יהודית, ספרות עברית**.

כיתה ו' - אדם ואלוהים

פרשת השבוע תילמד תוך התמודדות עם נושאים תיאולוגיים-פילוסופיים מתוך התרבות היהודית, מתוך כוונה לתת כלים לגיבוש השקפת עולם אישית ולחנך לסובלנות. הטקסטים שילמדו יהיו מתחומי דעת אלו: מקרא, ספרות חז"ל, פרשנות, **מחשבת ישראל, ספרות עברית ואמנות יהודית**. במהלך כיתה ו' יכתוב כל תלמיד פרוייקט אישי העוסק בפרשת השבוע שלו.

לוח השנה היהודי - חגים ומועדים

מבוא

לוח השנה היהודי על חגיו ומועדיו מהווה גורם המעצב את חיי העם ותודעתו. עוצמתם התרבותית של החגים שהם שוזרים בחיי שגרה של הפרט, המשפחה והקהילה מערכת סמלים ומנהגים המבטאים עולם רוחני ומלואו. מחזוריות לוח השנה מבטיחה הטמעה הן של ההליכות והן של הרעיונות הקשורים במועדים השונים.

לכל מועד יש מגוון משמעויות, רעיונות ומסרים: מהפן החקלאי דרך הסיפור ההיסטורי ועד המטען הערכי. לדוגמה: חג הסוכות מציין את סיום תקופת האסיף, מתקשר לנדודי בני ישראל במדבר, והוא נושא את המסר הבא - הקבוע מוטל בספק, והאדם נתבע לחוות את הארעי. הישיבה בסוכה, נטילת הלולב וקריאת ספר קהלת ממחישות ומעצימות את מסרי החג.

הגורמים שעיצבו את החגים לאורך הדורות הינם פנימיים וחיצוניים כאחד. לדוגמה: ליל הסדר קיבל את צורתו הבסיסית הן כתגובה לחורבן המקדש וכתחליף לליל זבח הפסח והן כפסיגול (או גיור) של מסגרת הסימפוזיון ההלניסטי והפיכתו לאירוע משפחתי.

כיום, במדינת ישראל, רוב המשפחות מציינות בדרך זו או אחרת את חגי השנה וחוגגות אותם, לכן כל ילד מגיע לכיתה עם מטען תרבותי וחוויתי מן הבית, ויכול להביא למסגרת המשפחה את ההיבטים הנוספים שרכש בבית הספר. ההיחשפות בשיעורים למנהגים הרבים ולמגוון ההתייחסויות מהווה משאב חינוכי ממדרגה ראשונה. חוץ מההיכרות העיונית עם נוהגים שונים נחשפים התלמידים למשותף בפסיפס התרבות הישראלית ולמיחד אותו.

מטרות

1. התלמידים יעצבו עמדות חיוביות מתוך כבוד והערכה למועדי ישראל.
2. התלמידים יכירו את לוח השנה היהודי ואת המועדים והימים המיוחדים החלים בו.
3. התלמידים יכירו את הטקסים העיקריים השזורים במועדי ישראל.
4. התלמידים יכירו ויוקירו מנהגים שונים הקשורים בחגי ישראל ויפתחו גישה פלורליסטית וסובלנית כלפי מנהגי עדות ישראל וזרמיו.
5. התלמידים יבינו את תהליך התפתחותם של החגים ומנהגיהם ודרך עיצובם במהלך ההיסטוריה.
6. התלמידים ילמדו על הקשר שבין לוח השנה היהודי לבין תולדות עם ישראל.
7. התלמידים ידונו במשמעותם של החגים בתקופתנו ויבחנו את הקשר של החגים לחייהם שלהם.
8. התלמידים יקחו חלק פעיל בקהילת בית הספר בתכנון, בארגון ובעיצוב פעילויות הקשורות ללוח השנה היהודי.

עקרונות ההוראה של הנושא

בכיתות א'-ג' יש להקצות שלוש שעות לכל חג ולבנות תכנית עוקבת ומשלימה משנה לשנה. בכיתות ד'-ו' יש ללמוד על כל חג כשבועיים לפני הגיעו, וכמו כן בכל שנת לימודים יש ללמוד לעומק כמה חגים (6 שעות לכל אחד מהם), על פי הסדר הבא:

כיתה ד' – סוכות, חנוכה, פסח.

כיתה ה' – יום כיפור, פורים, יום העצמאות, שבועות.

כיתה ו' – ראש השנה, ט"ו בשבט, שבת, צומות ויום השואה.

ניתן לפרוס את לימוד נושא החגים לאורך השנה ולאורך השנים גם בצורה שונה, ובלבד שכל התכנים יילמדו.

מקורות מרכזיים ללימוד נושא החגים: תנ"ך, משנה, תלמוד ומדרשים, מחזור/סידור, רמב"ם - משנה תורה, קיצור שולחן ערוך, מן הספרות העברית, מקורות על מנהגי החג.

מפרט התכנים

כיתות א'-ג'

בכיתות אלה יש לעסוק במושגי יסוד בדרך של עיון וחווייה ובסמוך למועדים: שבת (קבלת שבת, נרות שבת, קידוש, שולחן השבת, הבדלה וכו'), ראש השנה (ברכות, שופר, תפוח בדבש וכו'), סוכות (ארבעת המינים, סוכה, תפילת גשם וכו') וכיוצא באלה, על פי התכנית המפורטת. חשוב להבחין בין מנהגים למצוות ולהצביע על המקור המקראי וההיסטורי של החגים.

ראש השנה

משמעות הלוח העברי, בריאת העולם, רעיון הסליחה, אהבת הזולת, תיקון מידות, סימני החג, השופר ומשמעותו, תשליך, קטעי תפילה.

יום הכיפורים

רעיון התשובה, הצום ומשמעותו, כל נדרי וקטעי תפילה, פיוס בין אדם לחברו, כפרות.

סוכות

דירת קבע ודירת ארעי, סוכות שונות, ארבעת המינים, אושפיזין, המשמעות החקלאית של החג, הגשם ומקומו, שמחת תורה.

חנוכה

סיפור החג, קרבות המכבים, החנוכייה והנרות, שירי החג, האור והיבטיו השונים, על הנסים, מאכלי החג ומנהגיו.

ט"ו בשבט

סדר ט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות, איכות הסביבה, חג הנטיעות.

פורים

סיפור החג וסמליו, מגילת אסתר, ארבעת המינים – מקרא מגילה, מאכל ומשתה, משלוח מנות, מתנות לאביונים.

פסח

יציאת מצרים – מעבדות לחירות, שמות החג – דתי, לאומי, חקלאי, קטעים מן ההגדה סביב המספר ארבע (כוסות, קושיות, בנים/בנות), סדר ליל פסח לדוגמה.

יום הזיכרון ויום העצמאות

המנון, דגל, סמל המנורה בעבר ובהווה, סיפורים ממלחמות ישראל, מנהיגות מדינית וצבאית (נשיאים), ראשי ממשלה, שופטים, מצביאים).

שבועות

ספירת העומר, ל"ג בעומר – מנהגי החג. מעמד הר סיני ומתן תורה, חג ביכורים, מגילת רות, עשרת הדברות שלי.

צומות וימי זיכרון

צום גדליה, יום הזיכרון לרבין, עשרה בטבת, יום השואה, י"ז בתמוז, תשעה באב.

תוספת לכיתה ג'

בכיתה ג' יילמד נושא הלוח העברי מכיוון שהוא נושא מרכזי וחשוב ללימוד נושא החגים והמועדים כולם.

נושא 1: ראש החודש נקבע על ידי בית דין לאחר חקירת העדים
משנה, ראש השנה פרק ב', ז', מכילתא בא, א', רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק א', ה',
משנה, ראש השנה פרק ב', ה'-ו'.

- נושא 2 : טקס קידוש החודש
מקורות : משנה, ראש השנה פרק ב', ז'.
- נושא 3 : ההכרזה על קידוש החודש בארץ ובגולה
מקורות : משנה, ראש השנה פרק ב'-ג', פסיקתא רבתי ט"ו, במדבר רבה י', ג' (ספר האגדה עמ' רס"ג, כ"ב).
- נושא 4 : ראש החודש – יום חג
מקורות : במדבר י"י, במדבר כ"ח י"א.
מן הסידור : תפילת ראש חודש.
- נושא 5 : מושגים ויישומם בסידור
מקורות : הכרזת החודש, קטעים מתפילת הלל, קידוש הלבנה, יעלה ויבוא.
- נושא 6 : שמות החודשים העבריים.

כיתה ד'

סוכות

משנה סוכה פרקים א'-ב'.

- נושא 1 : בניית הסוכה והמגורים בה, דירת קבע ודירת ארעי
מקורות : ויקרא כ"ג מ"ג-מ"ט, סוכה פרק א', א'-ב', סוכה כ"ח ע"ב, סוכה פרק ב' ט', סוכה פרק ב', ו'.
- נושא 2 : ארבעת המינים
מקורות : ויקרא כ"ג מ', סוכה פרק ג' א'-ד', סוכה כ"ט ע"א, סוכה פרק ג', ד', סוכה ל"ד ע"ב
מ"תניא ר' ישמעאל אומר". ויקרא רבה ל', י"ב. תנחומא אמור י"ט, סוכה ל"ז ע"ב
מ"מאי טעם לא מברכין" עד "גבוה מכולן".
בסידור : הברכה על נטילת לולב.
- נושא 3 : שמחת בית השואבה וניסוך המים, תיקון גדול
מקורות : משנה סוכה פרקים ד'-ה'.
- נושא 4 : החג בתפילה
מקורות : הברכות על ישיבה בסוכה, נטילת לולב, הושענות והושענא רבה, הזכרת גשמים ושאלת גשמים, תפילת גשם, שמחת תורה.

חנוכה

- נושא 1 : הרקע לחג חנוכה
מקורות : מקבים א', מקבים ב', ב', סוף פרק ד', שבת כ"א, ע"ב, אוצר הגאונים לשבת כ"א פסקה ס"ז.
- נושא 2 : ההדלקה - אופן ההדלקה, זמנה ומקומה
מקורות : שבת כ"א ע"ב.
- נושא 3 : החג בסידור התפילה
מקורות : ברכות הדלקת הנרות, "על הנסים", "מעוז צור".
- נושא 4 : קידוש השם, האם ושבעת הבנים
מקורות : ספר מקבים ב' ו-ז, מדרש איכה רבה פ"א.

פסח

משנה פסחים פרק י'.

- נושא 1 : מצוות הזכירה
מקורות : שמות י"ג, 3, 8, פסחים פרק י', א', דברים פרק כ"ו, מן ההגדה : "בכל דור ודור".
- נושא 2 : "ארבע הקושיות"
מקורות : פסחים פרק י', ב', פרק י', ז', פרק י', ד', ה'.
- נושא 3 : סיפור העבדות
מקורות : תנחומא "וייצא", ט' (ספר האגדה עמ' מ"ד, ה'), סוטה י"א, ע"ב (ספר האגדה עמ' מ"ד, ח'), פסחים ל"ט ע"א ומן ההגדה "מעשה ברי' אליעזר".
- נושא 4 : לימוד קטעי הגדה, כולל לחנים שונים לקטעי הגדה
מקורות : לחנים שונים לקטעים מההגדה.
- נושא 5 : פסח בתפילה
מקורות : במחזור של חג - תפילת הטל וספירת העומר.
- נושא 6 : נשים ביציאת מצרים - "אף הן היו באותו הנס"
מקורות : בבלי סוטה יא ע"א, בבלי פסחים, קח ע"ב.

כיתה ה'

יום הכיפורים

משנה יומא פרק ח'.

- נושא 1 : הפעולות האסורות ביום הכיפורים
מקורות : ויקרא כ"ג כ"ז, יומא פרק ח', א', ד"ה'.
- נושא 2 : יום הכיפורים אינו מכפר על עברות שבין אדם לחברו
מקורות : יומא פרק ח', ט'.
- נושא 3 : עשרת ימי תשובה
מקורות : רמב"ם הלכות תשובה פרק ג', ד', פרק ז' ג"ד, יומא פרק ח' ט'.
- נושא 4 : תפילות
מקורות : במחזור יום הכיפורים : "כל נדרי", עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, הפטרת "ספר יונה", פיוטים כגון : אבינו מלכנו, ונתנה תוקף (בנוסח אשכנז), פתח לנו שער, תפילת נעילה.

פורים

משנה מגילה פרקים א'-ב'.

- נושא 1 : מגילת אסתר
- נושא 2 : תענית אסתר
מקורות : מגילת אסתר ד', ט"ו-י"ז, רמב"ם הלכות תעניות פרק ה' הלכה ה'.

- נושא 3 : שמחת החג, ארבעת המימים – מקרא מגילה, מאכל ומשתה, משלוח מנות, מתנות לאביונים
- מקורות : רמב"ם, הלכות יום טוב פרק ו', י"ח, תענית פרק י"ב מ"מיוס שמת", רמב"ם הלכות מגילה פרק ב', ט"ו, מגילה ז' ע"ב, תנחומא נ"ח י"ג, מ"וכשאדם שותה כוס אחת", אבודרהם על השתייה בפורים, המאירי למגילה ז' ע"ב, מגילה ז' ע"א – ע"ב, רמב"ם הלכות מגילה פרק ב', ט"ו, י"ז, פרק ו', י"ח.
- נושא 4 : עמלק, "זכור" / "מחה תמחה"
- מקורות : שמות י"ז יד-טז, דברים כ"ה יז-יט, תנחומא יתרו, תנחומא כי תצא (ס' האגדה עמ' נח טז-כא).
- נושא 5 : פורים בתפילה, אי-אמירת הלל
- מקורות : ברכת המגילה, "שושנת יעקב", "על הנסים".

שבועות

משנה ביכורים פרקים א' ו-ג'.

- נושא 1 : ספירת העומר
- מקורות : ויקרא כ"ג, ט"י-י"א, ט"ו-ט"ז, כ"א, מנחות פרק ח', א' מנחות פרק י' ב' ו', מנחות ט"ו ע"א "גופא אמר אביי", ביכורים פרק ג' א' ו'.
- נושא 2 : מתן תורה
- מקורות : שבת פח ע"ב (ספר האגדה, עמ' ס', ל"ב), שמות רבה כ"ט (ספר האגדה שם, ל"ד), שמות רבה כ"ה (ספר האגדה, שם ל"ז), שמות רבה ה' (ספר האגדה עמ' ס"א, מ"א), ראש השנה כ"ז ע"א (ספר האגדה, עמ' ס"א, מ"ד), קהלת רבה ג', י"ד (ספר האגדה עמ' נ"ט, כ"ה).
- נושא 3 : חג הביכורים
- מקורות : שמות פרק כ"ג ט"ז-י"ט, שמות פרק ל"ד פסוק כ"ב, ויקרא פרק כ"ג י"ז-כ"א, במדבר כ"ח, כ"ו-ל"א.
- משנה, מסכת ביכורים פרקים א' ו-ג'.
רמב"ם, הלכות ביכורים.
- נושא 4 : מנהגים ותפילות
- מקורות : פיוט "אקדמות", מקרא ביכורים, תיקון ליל שבועות, קריאת מגילת רות.

יום העצמאות ויום ירושלים

מגילת העצמאות, הגדות יום העצמאות.

כיתה ו'

ראש השנה

משנה ראש השנה פרקים ג'-ד'.

- נושא 1 : ראש השנה לשנים, משמעות הלוח העברי (ראו כיתה ג' לעיל)
- מקורות : משנה מסכת ראש השנה (ר"ה) פרק א' משנה א'.
- נושא 2 : ראש השנה כיום הדין, חשבון נפש
- מקורות : ר"ה פרק א' משנה ב', פרק ד', א' ב'.
- נושא 3 : גזר דינם של ה"בינוניים"
- מקורות : ר"ה ט"ז, ע"ב (ספר האגדה עמ' שפ"ח, צ"ד).

נושא 4 : השופר
מקורות : רמב"ם, הלכות תשובה פרק ג' א'-ד', משנה ר"ה פרק ג', הברכות בתקיעת השופר.

נושא 5 : קטעים מן המחזור
מקורות : "ונתנה תוקף", מלכויות, זיכרונות, שופרות.

ט"ו בשבט

נושא 1 : למשמעותו המקורית של היום
מקורות : ראש השנה פרק א', א', ראש השנה י"ד ע"א, י"ד ע"ב, ספרא בהר א', ד', אבות דרבי נתן נ"ב פרק ל"א, ויקרא רבה כ"ה, ג' תנחומא קדושים ח'.

נושא 2 : סדר ט"ו בשבט
מקורות : משנה מסכתות ערלה, פאה, וסדרי ט"ו בשבט.

נושא 3 : ברכות הנהנין
מקורות : סידור התפילה.
ברכות, מג, ע"ב (היוצא בימי ניסן וראה אילנות שמוציאים פרח אומר).

נושא 4 : ערך הנטיעה
מקורות : ויק"ר, כה, ג' (מתחילת בריאתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה), אבות דרבי נתן, לא, נוסחה ב' (נטיעה בידך ויאמרו לך משיח הגיע. תנחומא, קדושים, ח (הו זהירים בנטיעות).

נושא 5 : איכות הסביבה ואקולוגיה
מקורות : משנה בבא בתרא פרק ב.
בבא קמא, נ, ע"ב (לא יסקל אדם מרשותו לרשות הרבים).
שמו"ר, לה, ב' (ועשית את הקרשים עצי שיטין).

בשנת שמיטה יילמד גם נושא השמיטה.

שבת

נושא 1 : חשיבות השבת
מקורות : שמאי והלל לכבוד שבת – ב' ביצה טז ע"ב (ספר האגדה עמ' שפא כו).
יוסף מוקיר שבת, תלמוד בבלי שבת קיט ע"א (ספר האגדה עמ' שפג סימן סא).
תבלין של שבת - רבי ואנטונינוס - ב' שבת קיט ע"א (ספר האגדה עמ' שפד סימן סה).
חסיד ופרתו - פסיקתא רבתי יד (ספר האגדה עמ' שפד סימן סט).

נושא 2 : מנהגי היום מערב שבת ועד למוצאי השבת (מ"הכנות לשבת" ועד "מלווה מלכה")
מקורות : מסכת שבת פ"ב, מ"ז, מ"ה.

הדלקת נרות
מקורות : שבת כ"ה, ע"ב, שבת ל"א ע"ב.
אוצר דינים ומנהגים, עמ' 93.

לכה דודי
מקורות : שבת קי"ט ע"א, סידור התפילה.

שלום עליכם
מקורות : תלמוד בבלי, שבת קי"ט, ע"ב.

קידוש
מקורות : פסחים ק"ו ע"א, צ"ו ע"א.
רמב"ם, שבת, פכ"ט, א.

אכילת שלוש סעודות
מקורות: תלמוד בבלי, שבת קי"ח, ע"א.

הפטרה
מקורות: שו"ע או"ח, סי' רפ"ה, תוספתא, מגילה, פ"ד, מנהגי מהרי"ל, הלכות קריאת תורה,
אוצר דינים ומנהגים, עמ' 102-103.

הבדלה
מקורות: ברכות ל"ג ע"ב, פסחים ק"ד ע"א, נ"ג ע"ב, נ"ד ע"ב, ברכות נ"א ע"ב,
אוצר דינים ומנהגים, עמ' 88-90.

מלווה מלכה
מקורות: שבת ל ע"א, שו"ע, או"ח, סימן ש'.

נושא 3 : ל"ט אבות מלאכה
מקורות: מסכת שבת, פ"ז, מ"א, מ"ב.

נושא 4 : פיקוח נפש דוחה שבת
מקורות: בבלי יומא פ"ה, ע"א, ע"ב.

ימי זיכרון

נושא 1 : צומות וחורבן – ג' בתשרי, י' בטבת, י"ז בתמוז, ט' באב
מקורות: מלכים ב' כ"ד-כ"ה
ירמיהו ל"ח, מ"א-מ"ב, נ"ב
זכריה ח, ט
מ' תענית פ"ד מ"ו, מ"ז
ב' תענית כח ע"ב כט עא
ב' ראש השנה יח ע"א, ע"ב
אגדות החורבן – ב' גיטין נ"ה ע"ב – נ"ז ע"א (ספר האגדה עמ' קמג קמד סימן ב)
קמצא ובר קמצא, יציאת ריב"ז מירושלים, אספסיאנוס וטיטוס.

נושא 2 : יום השואה
מגוון המקורות (מן הספרות ומהעדויות) הוא רחב. כל מורה תבחר במקורות המתאימים להוראה
בכיתתה ברוח הזמן והמקום.

נושא 3 : יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.
מגוון המקורות (מן הספרות ומהעדויות) הוא רחב. כל מורה תבחר במקורות המתאימים להוראה בכיתתה
ברוח הזמן והמקום.

ספרות האגדה וההלכה - ספרות חז"ל

מבוא

ספרות חז"ל היא יצירה מרכזית בתרבותו של עם ישראל. במהלך תרבותי רב עוצמה וממושך הוארו מסורות מקראיות ואורחות חיים מתוך חוויות עולמם של חכמים ובהתאם לאתגרי תקופתם. חורבן בית המקדש השני וכישלון מרד בר כוכבא הצריכו להגדיר מחדש את תפיסת העולם הדתית של היחיד ושל הכלל. למסגרות דתיות, כגון: תפילה, סדר ליל פסח, צום יום הכיפורים ועוד, ניתנה משמעות חדשה ללא תלות במקדש. בית הכנסת ובית המדרש גובשו כמסגרות תרבותיות דתיות. מוקד האומה עבר מירושלים לכל קהילה ולכל משפחה. בית הכנסת שימש, בין השאר, אכסניה לתפילת קבע הבאה כתחליף להקרבת הקורבנות של הכהנים. תרבות בית המדרש עודדה בחינה ותהייה על אודות המסורת ופרשנותה, וגילמה את ערך תלמוד תורה. ספרותם של חכמים מהווה דוגמה לכושר ההסתגלות של מסורת ישראל לתקופות ולנסיבות מתחלפות.

ספרות חז"ל שימשה במשך מאות שנים מקור מפרה לערכי חיים ולאורחות חיים, ובכך תרמה לעיצוב אופיו של העם. ולכן חשוב שהתלמידים יתוודעו כבר מגיל צעיר ביותר ליצירה רוחנית זו, ובמשך שנות לימודיהם ירכשו יכולת לעיין בפרקים מתוכה ויפתחו זיקה וחיבה ליצירה, ליצריה ולערכים הגלומים בה. התוודעות התלמידים לספרות חז"ל תפתח אצלם מודעות לרציפות קיומו התרבותי של עם ישראל.

בלימוד מקורות חז"ל יש אתגר לתלמידים הנובע מלשון המקורות, ממונחיהם ומצורות הביטוי והחשיבה שלהם. כדי להתגבר על מחסום הלבוש החיצוני, מציעה התכנית לימוד הדרגתי של החומר. לימוד היוצא מתוך עולמם של התלמידים מתבסס על יכולת החשיבה והתפיסה שלהם ובדרך זו מגיע אל הרעיונות התרבותיים, החברתיים והמוסריים שבספרות האגדה וההלכה.

בלימוד מקורות חז"ל ראוי ומומלץ, עד כמה שאפשר, ללמוד מן הטקסט המקורי כדי להפגיש את הלומד עם לשון המקורות. במידת הצורך יוצג נוסח מתורגם ומעובד לצד המקור.

מטרות

1. התלמידים יפתחו זיקה וכבוד כלפי ספרות חז"ל ויוצריה ויראו אותם כחלק ממורשתם.
2. התלמידים יכירו מושגי יסוד ודמויות מרכזיות בספרות חז"ל.
3. התלמידים ירכשו מיומנויות בקריאת טקסטים מהמקורות של ספרות חז"ל (משנה, מדרש ותלמוד) וממשיכי דרכם (כגון: "משנה תורה").
4. התלמידים יעשירו את לשונם מתוך עיון ולימוד המקורות.
5. התלמידים יכירו את עולם הערכים הגלומים בספרות חז"ל.
6. התלמידים יפתחו גישה פלורליסטית כלפי התפיסות השונות שבספרות חז"ל.
7. התלמידים יבינו את דרכי השיח של ספרות חז"ל.
8. התלמידים ידונו במשמעותה של ספרות חז"ל והערכים הגלומים בה לימינו.
9. התלמידים יכירו את השינויים שחלו בספרות חז"ל במהלך הדורות.

עקרונות ההוראה של הנושא

1. ספרות חז"ל תילמד מהמקורות ככל האפשר ולא מחיבורים מעובדים ומקוצרים. מקורות בארמית יוצגו בצד תרגומם לעברית.
2. בחירת פרקי המשנה והתלמוד, וכן הנושאים בתחום המדרשים, תיעשה מתוך התחשבות בנושאי הלימוד האחרים באותה שנת לימודים.
3. לימוד המקורות ייעשה מתוך נקודת מבט היסטורית ומתוך מודעות הן להקשריהם המקוריים והן לפרשנותם במהלך הדורות.
4. הלמידה תיעשה ככל האפשר במסגרות רב-תחומיות תוך שילוב למידה חוץ-כיתתית הכוללת סדנאות, סיורים ופעילויות מגוונות.
5. תכנית הלימודים בלוח השנה היהודי – חגים ומועדים בכיתות ד', ה', ו' מורכבת בעיקרה ממקורות הלקוחים מספרות חז"ל. במסגרת שיעורי ספרות האגדה וההלכה תהיה התייחסות גם לחומרים ולתכנים של תכנית הלימודים הזו.
6. ברשימת מפרט התכנים הובאו קטעים מספרות חז"ל בלבד. בכל מקרה שהקטעים או הנושא מתייחסים למקרא יביאו המורים בפני התלמידים את קטעי המקרא הרלוונטיים.

מפרט התכנים

מפרט התכנים כולל מאגר של קטעים מספרות חז"ל לנושאים המוצעים לכיתות השונות. הקטעים הם בדרגות קושי שונות הן מן הבחינה הלשונית, הן מבחינת המסרים והן מבחינת המושגים. מקצת הקטעים נושאים אופי נרטיבי ומקצתם בעלי מסר רעיוני. כל מורה תבחר את הקטעים המתאימים לכיתה, על פי טעמה האישי, רמת התלמידים, רצפי ההוראה או תבחינים רלוונטיים אחרים.

פריסת נושאי הלימוד

הנושאים	מוקד הלמידה (ציר מארגן דידקטי)	הכיתה
אגדות ומדרשים בנושא משפחתי וביתי : כיבוד אב ואם, יחסים במשפחה, הכנסת אורחים.	משפחתי וביתי	ב'
אגדות ומדרשים בנושא מידות האדם : שתיקה, דיבור ומעשה, לשון הרע, אומץ, ענווה, מעורבות ותוכחה, אהבת הלימוד.	מידות האדם	ג'
אגדות ומדרשים בנושא בין אדם לחברו : צדקה, השבת אבידה, יחס לאחר, לשונה ולזר, סובלנות, כבוד הזולת.	בין אדם לחברו	ד'
אגדות ומדרשים בנושא עמי וארצי : שבחי ארץ ישראל, מצוות התלויות בארץ, תן טל ומטר, למי שייכת א"י, יחס לעולים, גיור, גאולה.	עמי וארצי	ה'
אגדות ומדרשים בנושא תרבות המחלוקת : מחלוקת לשם שמים, מחלוקת והכרעה, יחיד ורבים, מסורת וחדוש, מחלוקת ואחדות, מחלוקת ודרכי פיוס, אונאת דברים, חברות ומחלוקת, ייחוס למדנות ושררה. נושא "תרבות המחלוקת" יהווה אשנב להבנת שיח החכמים בספרות האגדה וההלכה).	תרבות המחלוקת	ו'

כיתה ב' - משפחתי וביתי

נושא 1: כיבוד אב ואם

מקורות:

אלו דברים שאין להם שיעור - משנה פאה פ"א מ"א, תלמוד ירושלמי - פאה א' ברייתא
דמה בן נתינה - תלמוד בבלי קידושין לא ע"א
ר' טרפון ואמו - תלמוד בבלי קידושין לא ע"ב
עד כמה כיבוד אב ואם - עיבוד של מקורות תלמוד בבלי קידושין לא ע"ב
גדול כיבוד אב ואם מכיבוד ה' - פסיקתא כג (ספר האגדה עמ' תצט סי' רצט).

נושא 2: יחסים בתוך המשפחה

מקורות:

קין והבל - תנחומא בראשית, בראשית רבה, פרקי דר' אליעזר פכ"א (ספר האגדה עמ' יח)
יוסף ואחיו - ספר האגדה עמ' מב-מג (לקט סיפורים מן התנחומא ומבראשית רבה)
ר' יוסי והמטרונה - בראשית רבה פס"ח ומקבילות
ר' שמעון בר יוחאי והזוג - שיר השירים רבה א לא
מעשה חולדה ובור - רש"י על תענית ח ע"א, ספר הערוך ערך "חלד"
מלך שכעס על בנו - שבועה - ילקוט שמעוני, תהילים, רמז תרל"ה.

נושא 3: הכנסת אורחים

מקורות:

"ויטע אברהם אשל בבאר שבע" - בראשית רבה פנ"ד, פמ"ט
איוב מכניס אורחים - אבות דר' נתן פ"ז (סי' האגדה עמי תקל סי' שסא)
נוהג קבלת אורח - מדרש תהילים, מזמור כ"ג
אברהם אבינו מכניס אורחים - תלמוד בבלי, מסכת סוטה, י, ע"א.

כיתה ג' - מידות האדם

נושא 1: שתיקה, דיבור ומעשה

מקורות:

לא מצאתי טוב משתיקה - משנה אבות פ"א מ"ז
לא עליך המלאכה לגמור - משנה אבות פ"ב מט"ז
סייג לחכמה שתיקה פ"ג מ"ג: ר' עקיבא
הלומד על מנת לעשות - פ"ד מ"ה
ר' מתיא בן חרש - הוי זנב לאריות - פ"ד מט"ו
שבעה דברים בגולם שבעה דברים בחכם - פ"ה מ"ז
ילקוט שמעוני בהעלותך רמז תשלח (יב) (ספר האגדה עמי תקנ סעי קעד).

נושא 2: לשון הרע

מקורות:

לשון הרע כחץ הפוגע מרחוק - בראשית רבה פצ"ח סי' א', תלמוד ירושלמי פאה פ"א ה"א (ספר האגדה עמי תקמד-מה סי' פד, פ"ו)
ר' ינאי והרוכל - ויקרא רבה פט"ז (ספר האגדה עמי תקנ סעי קסט).

נושא 3: אומץ

מקורות:

נחשון בן עמינדב - תלמוד בבלי סוטה לו ע"ב (ספר האגדה עמי נה סי' פב)
איזהו גיבור? - משנה אבות פ"ד מ"א.

נושא 4: ענווה

מקורות:

דע מאין באת - משנה אבות פ"ג מ"א
הוי שפל רוח - פ"ד מ"ד
הר סיני - פסיקתא רבתי כז ע"א
ענווה כאסקופה של דלת - כלה פ"ג (ספר האגדה עמי תקנב סי' ריב)
בית שמאי ובית הלל - תלמוד בבלי עירובין יג ע"ב.

נושא 5: מעורבות ותוכחה

מקורות:

משה יוצא אל אחיו - שמות רבה פ"א סי' כז כח (ספר האגדה עמי מו סי' כ)
קמצא ובר קמצא - תלמוד בבלי גיטין נה ע"ב, איכה רבה פ"א
תוכחה מביאה לידי אהבה/שלום - בראשית רבה פנ"ד (ספר האגדה עמי תקמא סי' לג)
עד היכן תוכחה - תלמוד בבלי ערכין טז ע"ב
פרתו של רבי אליעזר - תלמוד בבלי שבת נד ע"ב.

נושא 6: אהבת הלימוד

מקורות:

תלמוד תורה כנגד כולם - משנה פאה א א
מעשה גדול או תלמוד גדול - תלמוד בבלי קידושין מ ע"ב
הלל בבית המדרש - תלמוד בבלי יומא לה ע"ב (ספר האגדה עמי קנח סעי יב)
רבי עקיבא ואשתו - תלמוד בבלי נדרים נ ע"א, תלמוד בבלי כתובות סב ע"ב.

כיתה ד' - בין אדם לחברו

נושא 1: צדקה

מקורות:

משנה פאה פ"ח מ"ז, מ"ח, מ"ט
צדקה תציל ממות - תלמוד בבלי בבא בתרא יא ע"א, אבות דר' נתן נו"א פ"ג ר' תנחומא והבצורת - בראשית רבה פל"ג, ויקרא רבה פל"ד רבי בשנות בצורת - תלמוד בבלי בבא בתרא ח ע"א חנינא בן דוסא - תלמוד בבלי תענית כה ע"א נחום איש גס זו - תענית כא ע"א (ספר האגדה עמי קמ"ז סעיף קכ"ו) האותיות מלמדות גמילות חסדים - תלמוד בבלי שבת קד ע"א צדקה וגמילות חסדים שקולים כנגד כל מצוות שבתורה -תוספתא פאה פ"ד הי"ט אם מבקש אדם להיות לוי - מדרש תהילים מזמור קמ"ו.

נושא 2: השבת אבידה

מקורות:

אלו מצאיאות שלו ואלו חייב להכריז - משנה בבא מציעא פ"ב מ"א, מ"ב סימנים ותובעים - משנה בבא מציעא פ"ב מ"ה עד שתדרוש את אחיך - משנה בבא מציעא פ"ב מ"ז חובת הטיפול באבדה - משנה בבא מציעא פ"ב מ"ז, מ"ח סדרי קדימויות - משנה בבא מציעא פ"ב מ"א אלכסנדר מוקדון מלך קצאי ושמעון בן שטח - תלמוד ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ה חנינא בן דוסא - תלמוד בבלי תענית כה ע"א נמלה שהפילה גרגר - דברים רבה פרשה ה'.

נושא 3: יחס לאחר, לשונה, לזר

מקורות:

הלל שמאי והגר - תלמוד בבלי שבת לא ע"א ר' מאיר ואלישע בן אבויה ('אחר') - תלמוד בבלי חגיגה טו ע"א (ספר האגדה עמי קפז-קפט) יתמו חטאים ולא חוטאים - תלמוד בבלי ברכות י ע"א (ספר האגדה עמי קצא ס"י רו) רגישות לרכוש האחר - משנה בבא מציעא, פרק ב' משנה א'-ב' רגישות למצוקת האחר - משנה בבא קמא, פרק ח' משנה א', ו' התחשבות במגבלות האחר - משנה בכורים, פרק ג', משנה ז' כולם שווים לפני ה' - שמות רבה פרשה כ"א.

נושא 4: סובלנות

מקורות:

אמת, שלום וסובלנות - תלמוד בבלי, כתובות ט"ז ע"ב מחלוקת מועילה מהי? - אבות, פרק ה' משנה י"ז ארבע מידות באדם - אבות, פרק ה' משנה י' אם אין אני לי - אבות, פרק א' משנה י"ג סובלנות בין הורים וילדים - תלמוד בבלי, קידושין ל"א ע"ב סובלנות וביקורת - אבות פרק א' משנה ו', פרק ב' משנה ד'.

נושא 5: כבוד הזולת

מקורות:

הלל ושמאי קבלו מהם - משנה אבות פ"א מ"ב-מט"ו ר' אליעזר אומר יהי כבוד חברך - פ"ב מט"ו ר' אלעזר ברי' שמעון והמכוער - תלמוד בבלי תענית כ ע"א-ע"ב ר' ינאי והעשיר - ויקרא רבה פ"ט ס"י ג המגביה יד על חברו - תלמוד בבלי, מסכת סנהדרין דף נ"ח עמ' ב'.

כיתה ה' - עמי וארצי

נושא 1: שבחי ארץ ישראל

מקורות:

ארץ שחמדו לה האבות - תנחומא (בובר) משפטים
שלוש שבועות השביע הקב"ה את ישראל - כתובות קי, ע"ב, שיר השירים רבה פ"ב סי' ז
כל מי שקבוע בארץ ישראל - תלמוד ירושלמי שקלים, פ"ג, ה"ג
אפילו יש לי פרקליטין בחו"ל - תנחומא, ראה, ח'
רבי אבא היה מנשק את סלעי עכו, רבי חייא היה מתגלגל בעפרה - תלמוד ירושלמי, שביעית, פ"ד, ה"ז
אסור לצאת מארץ ישראל אלא - רמב"ם, הלכות מלכים פ"ה, ה"ט ואילך
מדד הקב"ה כל הארצות - ילק"ש, חבקוק ג'
הארץ חביבה עלי וישראל חביבים עלי – במדבר רבה, כג'
הכל מעלין – משנה כתובות פ"ג מ"א; תלמוד בבלי כתובות קי ע"ב – קיא ע"א; תוספתא עבודה זרה פ"ד ה"ג-ה"ז
בקעה מלאי דינרי זהב – שמות רבה פנ"ב (ספר האגדה עמ' קצג סעי' רכג).

נושא 2: מצוות התלויות בארץ

מקורות:

משנה קידושין, פ"א מ"ט
משנה ביכורים, פרק א', פרק ג'
לקט שכחה ופאה – משנה פאה, פרק א', משנה א'-ג', פרק ח', משנה ז'-ט', תוספתא פאה, פרק ד', הלכות יח"כ.

נושא 3: תן טל ומטר

מקורות:

שאלת גשמים, בצורת, תעניות על הגשמים - משנה תענית פ"א, פ"ב מ"ד
חוני ובני בניו - משנה תענית פ"ג מ"ח, תלמוד בבלי תענית כג ע"א-ע"ב (ספר האגדה עמ' קנו-קנז, סעי' ו-ט)
נקדימון בן גוריון וההגמון - תלמוד בבלי תענית יט ע"ב – כ ע"א.

נושא 4: למי שייכת ארץ ישראל?

מקורות:

גביהא בן פסיסא רב עם ישמעאלים, כנענים ומצרים - סנהדרין צא, ע"א
רש"י לספר בראשית פרק א' פסוק א'-ד"ה בראשית.

נושא 5: יחס לעולים

מקורות:

חכמים שעלו לארץ: ר' יסא, ר' כהנא, ר' זעירא – תלמוד ירושלמי ברכות פ"ב ה"ח ה ע"ג
אם היו עולים בחומה - שיר השירים רבה פ"ח סי' ט; תלמוד בבלי יומא ט ע"ב.

נושא 6: גיור

מקורות:

גר הבא להתגייר - תלמוד בבלי יבמות מז ע"א-ע"ב; מסכת גרים פ"א
הלל שמאי והגר – תלמוד בבלי שבת לא ע"א (ספר האגדה עמ' קנח-קנט סעי' טו)
משל הצבי - ילקוט שמעוני שמות רמז ריג
שלושה דברים גזרו בית דין של מטה... "עמוני" ולא עמונית, "מואבי" ולא מואבית – רות רבה פ"ד "עמוני ומואבי אסורין..." סי' ה, משנה יבמות פ"ח מ"ג
יהודה גר עמוני - משנה ידיים פ"ד מ"ד.

נושא 7: רעיון הגאולה

מקורות:

לאב ובנו שהיו מהלכים בדרך - מדרש שוחר טוב, תהלים כ', א'
אין לך קץ מגולה מזה – תלמוד בבלי סנהדרין צח ע"א
רבי חייא ורבה היו מהלכין בתוך בקעת ארבל - תלמוד ירושלמי, ברכות, פ"א ה"א.

כיתה ו' - תרבות המחלוקת

נושא 1: מחלוקת לשם שמים

מקורות:

מחלוקת לשם שמים סופה להתקיים - אבות פ"ה מ"יז
למה מזכירין דברי היחיד לבטלה - משנה עדויות פ"א מ"ד.

נושא 2: מחלוקת והכרעה

מקורות:

בראשונה לא היו מחלוקות בישראל - תוספתא סנהדרין פ"ז ה"א
בית הלל ובית שמאי על "בשכבך ובקומך" ומעשה בר' טרפון - משנה ברכות פ"א מ"ג
מעשה בר' ישמעאל ור' אלעזר בן עזריה - תוספתא ברכות פ"א ה"ד
יוחנן בן זכאי ובני בתירא - משנה ראש השנה פ"ד מ"א, תלמוד בבלי ראש השנה כט ע"ב.

נושא 3: יחיד ורבים

מקורות:

מדוע מזכירין דברי היחיד - משנה עדויות פ"א מ"ד, מ"ה, מ"ו
עקביא בן מהללאל - משנה עדויות פ"ה מ"ו, מ"ז.

נושא 4: מסורת וחדוש

מקורות:

בני בתירא והלל הזקן - תוספתא פסחים, פ"ד, ה"יג, תלמוד בבלי פסחים סו ע"א.

נושא 5: מחלוקת ואחדות

מקורות:

מחלוקת רבן גמליאל ור' יהושע - משנה ראש השנה פ"ב מ"ח, מ"ט.

נושא 6: מחלוקת ודרכי פיוס

מקורות:

הדחת רבן גמליאל - משנה ברכות פ"ד מ"א, תלמוד בבלי ברכות כז ע"ב - כח ע"א.

נושא 7: אונאת דברים

מקורות:

תנורו של עכנאי - תלמוד בבלי בבא מציעא נט ע"א-ע"ב.

נושא 8: חברות ומחלוקת

מקורות:

ר' יוחנן וריש לקיש - תלמוד בבלי בבא מציעא פד ע"א.

נושא 9: ייחוס, למדנות ושררה

מקורות:

רשב"ג, ר' מאיר ור' נתן - תלמוד בבלי הוריות יג ע"ב - יד ע"א.

עולם התפילה

מבוא

העיסוק בעולם התפילה; הכרת סידור התפילה, עיון תפילה ולעתים אף התנסות חווייתית בתפילות בכיתה – כל אלו הם חלק מתכנית הלימודים הנהוגה בבתי ספר תל"י.

התפילה והעיון בה מהווים אתגר מורכב לאדם המודרני בכלל ולתלמידי בתי ספר תל"י בפרט. הנושא מזמן עיסוק באמונותיהם ובעמדותיהם ביחס לאלוהים, לאדם, לחיים ולזיקה שביניהם.

לימוד נושא התפילה בתכנית תל"י מזמין להתמודד עם שאלות יסוד אלה:

האם נתפלל? האם יש מקום לתפילה בחיים? האם היא הביטוי ההולם לכמיהותו הרוחניות של האדם?

אל מי נתפלל? אל מי נפנה את תפילותינו? מי קשוב לתפילותינו? האם התפילה היא צורך אנושי?

מה נתפלל? האם נתפלל בנוסח הקבוע בסידורי התפילות? איזו משמעות יש בהם עבורנו? האם נתפלל בנוסח אישי שלנו?

מתי נתפלל? מדוע שלוש פעמים ביום דווקא ובזמנים מסוימים (כפי שקובעת ההלכה היהודית) ולא רק כשאנו חשים צורך דחוף ואמיתי? האם תפילה "אמיתית" יכולה להינשא בטקס קבוע בסדר היום? האם היא יכולה להיות חלק מאורח חיינו?

היכן נתפלל? מהם סוגי בתי כנסת שבהם מתקיימת תפילה? האם בכל מקום ראוי לקיים תפילה? כיצד נעשיר את תפילותינו על ידי היכרות עם מנהגי תפילה מעדות ומזרמים נוספים?

בבתי ספר תל"י, נושא התפילה והממד הרוחני של החיים אינם עניין מובן מאליהם; עולם התפילה מהווה אתגר שבצדו מכשולים ותהיות ומעלה שאלות רבות. ניתן מקום נרחב להכרת סידור התפילה המסורתי ולגישות המסורתיות לעולם התפילה, ועם זאת נותר מקום גם להכרת סידורי תפילה אלטרנטיביים, וכמו כן לגישות שונות לרוחניות ולתפילה. מטרתנו בתכנית זו היא "לפתוח שער" לחינוך הרוחני של התלמידים, גם למי שמורכבותו של הנושא גורמת לו לחשוש מלעסוק בו. התכנית הרב שנתית תציע פעילויות רבות שביב פרקי תפילה נבחרים מתפילת ימי חול, שבת וחגים. טקסי מעגל החיים. התכנית מיועדת הן לבתי ספר שמתקיימות בהם תפילות והן לאלו שלא מתקיימות בהן תפילות באופן קבוע. את הפעילות המוצעת ניתן לערוך כשיעורים נפרדים ללא קשר לקיום תפילה, אבל אפשר, ולעתים אף מומלץ, לשלבם במסגרת התפילה עצמה.

מטרות

1. התלמידים יטפחו זיקה חיובית לתפילה, לסידור התפילה ולתכניהם.
2. התלמידים יכירו פרקי תפילה וברכות, יבחינו בין סוגי תפילות ויבינו את התכנים ברמה לשונית ורעיונית.
3. התלמידים יכירו את מבנה סידור התפילה המסורתי על חלקיו.
4. התלמידים יבינו כי סידור התפילה עבר ועובר תהליכי קיבוע ושינוי בהתאם לנסיבות חברתיות ותרבותיות.
5. התלמידים יבינו כי התפילה היא ריטואל קבוע המשותף לעם ישראל בכל תפוצותיו.

6. התלמידים יכירו מנהגי תפילה שונים של עדות וזרמים ביהדות וכן יכירו סידורים, נוסחי תפילה ולחני תפילה שונים.
7. התלמידים ייחשפו לחוויות רוחניות, כולל חוויה של תפילה, ברוח קהילת בית הספר.
8. התלמידים יתנסו בחוויה של תפילה אישית ויפתחו עמדות חיוביות כלפיה.
9. התלמידים יכבדו את השונות בין אמונותיהם של בני אדם ואף יראו ברבגוניות זו ערך.
10. התלמידים ידונו בשאלות העוסקות בפרט, בחברה וביחסי אדם ואלוהים באמצעות עיון בתפילות.

שיקולי דעת למבנה התכנית

להלן השיקולים למבנה המוצע למפרט התכנים:

1. במשך כל שנות הלימוד מכיתה א' ועד כיתה ו' יכירו התלמידים טקסטים מן התפילה. הכרת התפילות תיעשה בהדרגה, על פי הכלל "תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם", כלומר מתפילות וברכות תדירות לתפילות יומיומיות וברכות שאינן תדירות (כגון: התפילות בחגים).
2. התכנית המוצעת בנויה במבנה דו-שנתי כדי לאפשר מגוון יישומים בבתי ספר שונים לפי צורכיהם ולפי אוכלוסיית היעד. כל בית ספר יקבע מה יהיה סדר הלימוד בכל אחת משתי דרגות הגיל.

מפרט התכנים

כיתות א'-ב'

תילמדנה תפילות וברכות יומיומיות (קטעים מתפילת שחרית) וכן תפילות השבת כחלק מנושא "שבת" הנלמד בהרחבה בכיתה ב'.

כיתות ג'-ד'

תילמדנה תפילות יומיומיות נוספות (למשל: שמע ישראל), תפילות ראש חודש (כחלק מנושא "ראש חודש" בכיתה ג'), ברכות מזדמנות (כגון: הגומל, תפילת הדרך).
בכיתות אלה יורחב נושא מבנה התפילה והתפתחותה וכן יוצגו דוגמאות של תפילות מסוגים שונים: הודיה, בקשה, הלל והמלכה.

כיתות ה'-ו'

תילמדנה תפילות השייכות לזמנים ולמועדים: תפילות השבת - הרחבה, תפילות לימים הנוראים וחגים נוספים, קריאה בתורה, תפילות וברכות בטקסי מעגל החיים.

הנושאים יילמדו תוך מתן ביטוי למקומו של הפרט בקהילה ולחוייית התפילה בקהילה, זאת כחלק מן הנושא הכללי "עמי וארציי" בכיתה ה' וכחלק מן ההכנה לשנת הבת/בר מצווה בכיתה ו'. כמו כן יינתן דגש למנהגי עדות (כגון: נוסחי קריאה בתורה) ומנהגי זרמים שונים ביהדות, כולל לחנים ונוסחים שונים.

כיתות א'-ב'

מודה אני

בין כפיות טובה והכרת תודה

ברכות השחר

מודעות למה שנראה מובן מאליו

מה טובו

נושא בית הכנסת, קבלת הסידור

אדון עולם, יגדל

קשר לסיפור בראשית, רעיון "המלכת האל"

עושה שלום

שלום - מן היחיד אל הכלל

ברכות הקריאה בתורה

תחילת לימוד ספר התורה, טקס קבלת תורה

ברכת הזמן "שהחיינו"

חשיבות הכרת טובה על כל דבר חדש

ברכות הנהנין (המוציא, מזונות, גפן, פרי עץ, פרי אדמה, שהכל)

ברכות יומיומיות הקשורות לחוש הטעם, חשיבות הכרת טובה על כל דבר שאוכלים

ברכות הראיה, שמיעה, ריח

ברכות מזדמנות הקשורות לחושים

חשיבות הכרת טובה על דברים, נראים או נשמעים, המרגשים אותנו

תפילות וברכות לשבת (ברכה על הנרות, קידוש ליל שבת, הבדלה)

מתקשר לנושא "השבת" ולנושא "משפחתי וביתי" בכיתה ב', טקס קבלת שבת

כיתות ג'-ד'

פסוקי דזמרא (ברוך שאמר, אשרי, הללויה, ישתבח)

הכנה לתפילה בציבור

קריאת שמע

אהבה ויראה, קשר בין מעשה ורגש, תפילין, ציצית, מזוזה, רעיון אחדות האל.

תפילת העמידה

שבת, בקשה והודיה, צורכי היחיד וצורכי הציבור, למה מתפלל אדם? הכרת מושגי יסוד בתפילה היהודית (גלות וגאולה, תחיית המתים, סליחה וכפרה וכו').

עלינו לשבח

תיקון עולם

תפילות ראש חודש (הלל, ברכת החודש, ברכת הלבנה)
הכרת טובה, מודעות לזמן

על הנסים – לחנוכה ולפורים
הכרת טובה, מודעות להתרחשויות היסטוריות

ברכת המזון
זכר לירידת המן, ברכת הארץ (זכר לכניסה לארץ בימי יהושע), ברכת ירושלים, ברכת הטוב והמיטיב

תפילות בקשה והודיה לעתים מזדמנות (תפילת הדרך, ברכת הגומל, "מי שברך" לחולים)
צורך האדם בעזרה, הכרת טובה

כיתות ה'-ו'

תפילות שבת (קבלת שבת, קידוש, הבדלה, זמירות שבת)
בריאה - התגלות וגאולה, שבת כ"ארמון שבזמן", שינויי נוסח בין סידורים שונים, התפתחות סידורי התפילה

קריאה בתורה, הפטרה, טעמי המקרא
ושיננתם לבניך, שרשרת המסירה

תפילות ופיוטים לימים הנוראים (כגון: סליחות, כל נדרי, ונתנה תוקף, תפילת נעילה, מלכויות זיכרונות ושופרות)

בין אדם למקום/בין אדם לחברו, שאלות על אלוהים

תפילה לשלום המדינה, תפילה לשלום חיילי צה"ל
תפילות לשלום מנהיגי המדינה ומגיניה, אחדות לאומית

תפילות וברכות בטקסי מעגל החיים (לידה, שלום זכר, ברית מילה, שלום בת, זבד הבת, פדיון הבן, בת מצווה, בר מצווה, נישואין, אבלות)
פלורליזם במנהגי עדות וזרמים, חינוך לשוויוניות

סוגיות ערכיות נבחרות

מבוא

תכנית הלימודים של תל"י שואפת להיות בעלת אמירות חינוכיות-ערכיות, מעבר למטרות קוגניטיביות. ייחודיותם של הנושאים העיוניים:

- הנושאים שנבחרו אינם מעוגנים בדיסציפלינות מסוימות.
- הדגש בהם הוא על ההיבטים הערכיים ועל עיצוב אישיותם של התלמידים.
- הלומדים יוזמנו לעסוק בדילמות ערכיות ויחונכו להכריע אחרי הפעלת שיקול דעת מוסרי-ערכי.
- האווירה בשיעורים אלו צריכה להיות פתוחה וחופשית ומעוררת דיון והעלאת שאלות.
- השיעורים יתמקדו ביסודות רלוונטיים וישומיים בחיי התלמידים וידגישו אותם.
- ראוי לשלב בהוראת הנושאים יצירות מתאימות מן הספרות, המוסיקה ומן האמנות.

יחידות הלימוד המוצעות בפרק זה אמורות, בנוסף לשאר פרקי התכנית, לתת מענה ליעדים חינוכיים שפורטו לעיל. התכנית מקצה חצי שעה שבועית במשך שנה להוראת הנושא, וכמובן, כל בית ספר יוכל לארגן את זמן ההוראה במקבצים המתאימים לתפיסתו החינוכית.

מטרות

1. התלמידים יזהו באמצעות עיון בטקסטים ממקורות ישראל את עולם הערכים ההומניסטיים-אוניברסליים ופרטיקולריים הגלומים בהם, כגון: מידות האדם ומידות שבין אדם לחברו.
2. התלמידים יכירו סיפורים, מדרשים ואגדות מתרבות ישראל לצד עיון במקורות מתרבויות אחרות.
3. התלמידים יחזקו באמצעות עיון במקורות ישראל את תחושת השייכות והמחויבות שלהם למשפחה, לעם היהודי ולישראל.
4. התלמידים יראו בעידון ובשיפור מידותיהם האישיות יעד שיש לחתור אליו.
5. התלמידים יפתחו עמדות חיוביות כלפי הרגישות לזולת, מעורבות חברתית, שאיפה ל"תיקון עולם" וכד'.
6. התלמידים יכירו היבטים שונים בסוגיית מקומה של האישה במסורת היהודית במהלך הדורות ויראו בשוויון בין המינים משימה חברתית שראוי לקדמה.
7. התלמידים יכבדו את השונות בין אמונותיהם של בני אדם ואף יראו ברבגוניות זו ערך.
8. התלמידים ייחשפו לשאלות העוסקות במשמעותו של המושג אלוהים ויכירו מגוון של דעות וגישות ממקורות ישראל.

מפרט התכנים

פריסת נושאי הלימוד

הכיתה	מוקד הלמידה	מבחר הנושאים
ב'	משפחתי וביתי	כיבוד אב ואם, אהבת הבנים, אחווה, הכנסת אורחים.
ג'	מידות האדם	ענווה, התחשבות בזולת, הלבנת פנים, יושר ואמת.
ד'	בין אדם לחברו	לשון הרע, היחס לגר, היחס לאויב, גמילות חסדים, ביקור חולים, אהבת הזולת.
ה'	עמי וארצי	אהבת ישראל, נצח ישראל לא ישקר, קיבוץ גלויות, רעיון הבחירה.
ו'	אדם ואלוהים מעמד האישה במסורת ישראל	אדם ואלוהים : אדם ואלוהים, יראת שמים, קדושת החיים, צדיק ורע לו. מעמד האישה : "זכר ונקבה ברא אותם", מלאכות נשים ומלאכות אנשים, ברוך שעשני אישה, על נשים ומצוות.

כיתה ב' משפחתי וביתי

נושא 1: כיבוד אב ואם

מקורות:

שמות, כ, יב

דברים, ה, טז

בראשית יח, יט

תהילים, קכח, ג-ד

משנה פאה, פרק א, א (אלו דברים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא)

תלמוד בבלי, מסכת קידושין, ל, ע"ב (שלושה שותפין הם באדם)

תלמוד בבלי, מסכת קידושין לא, ע"ב (איזהו מורא? לא ישב במקומו, נכרי אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו)

פסיקתא רבתי כג (אמו של רבי טרפון ירדה לטייל).

נושא 2: אהבת הבנים

מקורות:

קידושין כט, ע"א (האב חייב בבנו למולו, ולפדותו וללמדו תורה)

מדרש לעולם יא, בית המדרש הוצאת ילינק, ג ע' 115 (לעולם ישתדל אדם ללמד את בנו תורה).

נושא 3: אחווה

מקורות:

סיפור האחים ומקום המקדש - מקווה ישראל, ישראל קושטא, סימן 49, ליבורנו, 1950.

נושא 4: הכנסת אורחים

מקורות:

תלמוד ירושלמי, בבא בתרא, פ"ב, ה"א (רבי יונן מבקר אצל רבי חנינה בר חמא).

כיתה ג' מידות האדם

נושא 1: ענווה

מקורות:

תלמוד בבלי תענית ו, ע"א (למה נמשלו דברי תורה למים)

תלמוד בבלי עירובין נה, ע"א (לא בשמים היא, לא בגסי רוח היא)

תלמוד בבלי גיטין נו ע"ב (יתושו של טיטוס).

נושא 2: התחשבות בזולת

מקורות:

משנה אבות, א, ו (הוי דן כל אדם לכף זכות)

משנה אבות, ב, י (יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך)

משנה אבות, ד, יב (יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך)

תלמוד בבלי ברכות, יט, ע"ב (גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה)

דרך ארץ זוטא א (אם אומרים עליך דבר רע, אל תענם).

נושא 3: הלבנת פנים

מקורות:

בראשית רבה, כד, ח ("ואהבת לרעך כמוך" - שלא תאמר הואיל ונתבזתי יתבזה חברי עמי)

תלמוד בבלי מגילה כח, ע"א (מעולם לא נתכבדתי בקלון חברי)

תלמוד בבלי בבא מציעא, נח, ע"ב, מכילתא שמות כב כ (אל יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים)

תלמוד בבלי בבא קמא, צב ע"א (אע"פ שהוא נותן פיצויים לנעלב, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו מחילה)

משנה אבות ג, יא, תלמוד בבלי בבא מציעא, נח, ע"ב (כל המלבין פני חברו)

תלמוד בבלי ברכות מג, ע"ב (נוח לו לאדם שיפיל את עצמו בכבשן האש ואל ילבין פני חברו)
 רמב"ם, הלכות דעות, פרק ו, הלכות ז-ח
 ספר המידות
 מסילת ישרים, יא.

נושא 4: יושר ואמת

מקורות:

תלמוד בבלי חולין, צד, ע"ב (רב ספרא מקבל פני מר זוטרא)
 ילקוט שמעוני, ויקרא ה, רמז תעא, ויקרא רבה פרשה ו (בר תלמיון שלא רצה להחזיר מאה דינרי
 זהב)
 ילקוט שמעוני, בראשית ז, רמז נו (השקר ובת זוגו)
 דברים רבה, פ"ג (רבי פנחס בן יאיר שומר השעורים)
 תלמוד ירושלמי בבא מציעא, פ"ב, ה"ה (חמורו של רבי שמעון בן שטח, רבי שמואל בר סוסרטני
 מחזיר תכשיטי המלכה)
 תלמוד בבלי תענית כה, ע"א (אבדו תרנגולות והוחזרו עזים).

כיתה ד'

בין אדם לחברו

נושא 1: לשון הרע

מקורות:

משלי, י, יח
 בן סירא, ה, יד
 חנוך הסלאבי, ס ב-ג, ה
 אבות דרבי נתן, טז, א (כשם שאדם רוצה שלא להוציא שם רע על אשתו ובניו)
 תלמוד בבלי ערכין, טו ע"ב (כל המספר לשון הרע, כאילו כפר בעיקר, אמר הקב"ה, אין אני והוא
 יכולים לדור בעולם)
 תלמוד בבלי יומא ט, ע"ב (ב"א דוקרין זה את זה בחרבות שבלשונם)
 תלמוד בבלי פסחים, קיג, ע"ב (שלושה הקב"ה שונאן... המדבר אחד בפה ואחד בלב)
 תלמוד בבלי פסחים קיח, ע"א (כל המספר... כל המקבל... כל המעיד...)
 פרקי דרבי אליעזר, ג, נג (כל המספר לשון הרע)
 רמב"ם, הלכות דעות, פרק ז, הלכה ג-ו.

נושא 2: היחס לגר

מקורות:

ויקרא, יט לג-לד (וכי יגור גר בארצכם, לא תונו אותו)
 דברים, י, יט (ואהבת את הגר כי גרים הייתם)
 משנה גיטין, ה, ט (שואלים בשלומם מפני דרכי שלום)
 תלמוד בבלי ברכות, יז, ע"א (לא הקדימו אדם שלום מעולם)
 תלמוד בבלי גיטין, סא, ע"א (מפני דרכי שלום)
 תנא דבי אליהו, כו (הוא רחמן אפילו על רשעים).

נושא 3: היחס לאויב

מקורות:

שמות, כג, ד-ה (כי תראה חמור שונאך)
 משלי, כד, יז (בנפול אויבך אל תשמח)
 משלי, כד, כט (אל תאמר: כאשר עשה לי, כן אעשה לו)
 משלי, כה, כא-כב (אם רעב שונאך, האכילהו לחם, ואם צמא, השקהו מים)
 תלמוד בבלי ברכות, יז, ע"א (ולמקללי, נפשי תדום)
 תלמוד בבלי סנהדרין, לט, ע"ב (מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים לפני שירה)
 ספרא, ויקרא יט, יח, יומא כג, ע"א (איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה?)
 ברכות י, ע"א (יתמו חטאים מן הארץ)
 אבות דרבי נתן, כג, א (איזו גיבור שבגיבורים? מי שעושה שונאו אוהבו)

תלמוד בבלי בבא מציעא, לב, ע"ב (אוהב לפרוק ושווא לפרוק)
קהלת רבה, י"א (רבי אלעזר בן שמוע והרומאי שספינתו נטרפה בים)
ספר חסידים, 1080
רמב"ם, הלכות תשובה, ב, י (אסור לאדם להיות אכזרי ולא יתפייס).

נושא 4: גמילות חסדים

מקורות:

ויקרא, כה, לה (וכי ימוך אחיך)
ישעיה נח, יז (פרס לרעב לחמד)
משלי, יט, יז (מלוה ה' חונן דל)
משלי, כא, יג (אטם אזנו מצעקת דל)
משנה אבות, א, ב (על שלושה דברים)
משנה אבות, א, ה (יהיה ביתך פתוח לרווחה)
תלמוד בבלי סוטה, יא, ע"א (מה הוא מלביש ערומים, אף אתה)
תלמוד בבלי סוטה, יד, ע"א (תורה, תחילתה גמילות חסדים)
ויקרא רבה, לד, י (דע מי עומד על ימינו ונותן שכר)
תלמוד בבלי יבמות, עט, א (שלושה סימנים יש באומה זו)
אבות דרבי נתן, ד, ה (כי חסד חפצתי ולא זבח)
תלמוד ירושלמי, פאה, א (ג"ח שקולה כנגד כל התורה)
תלמוד בבלי גיטין, ז, ע"ב (אפילו המתפרנס מן הצדקה).

נושא 5: ביקור חולים

מקורות:

תלמוד בבלי נדרים, לט, ע"ב (כל המבקר חולים נוטל אחד משישים בצערן)
תלמוד בבלי נדרים, מ, ע"א (כאילו שופך דמים).

נושא 6: אהבת הזולת

מקורות:

ילקוט שמעוני, פרשת חוקת, אבות דרבי נתן יב (אהרון עושה שלום בין בני אדם)

כיתה ה'

עמי וארצי

נושא 1: אהבת ישראל

מקורות:

תלמוד בבלי גיטין נה נו (על קמצא ובר קמצא)
שיר השירים רבה פרשה א (אסור לקטרג על ישראל).

נושא 2: "נצח ישראל לא ישקר"

מקורות:

רמח"ל, דרך ה', חלק ב', פרק ג' (קיומו ושימורו של עם ישראל במדבר העמים)
ילקוט שמעוני, ירמיה ל', שיב (הראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה ויורד)
נציב מוולוז'ין, העמק דבר, ממדבר כג, ט (עם לבדד ישכון)
שמות רבה, פ' טז, ז' (הן עם לבדד ישכון, מהו הן?)
תלמוד בבלי יומא, סט, ע"ב (למה נקרא שמם אנשי הכנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה)
מדרש הגדול, דברים לג, ה' (בשבחה של אחדות ישראל)
ילקוט שמעוני, עמוס, תקמ"ט (אדם נוטל אגודה של קנים).

נושא 3: קיבוץ גלויות

מקורות:

תפילת שמונה עשרה - ברכת "המקבץ נדחי עמו ישראל"
 מוסף לשלושה רגלים "וקבץ פזורינו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ"
 תהילים קכו - שיר המעלות
 פרשת וארא - כוס חמישית של גאולה.

נושא 4: רעיון הבחירה

מקורות:

דברים כו, טז-יט (וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה)
 שמות, יט, ה (והייתם לי סגולה מכל העמים)
 דברים, ז, ו (כי עם קדוש אתה לה')
 ויקרא רבה, פרשה כז (וה' יבקש את הנרדף)
 תנחומא, כי תישא, ח (תן דעתך על ישראל שהם דבקים לי)
 ילקוט שמעוני, רשת יתרו, רמז רעו (והייתם לי סגולה).

כיתה ו'**אדם ואלוהים****נושא 1: בין אדם לאלוהים**

מקורות:

דברים רבה ב, ילקוט שמעוני ואתחנן ו, ספר האגדה, שצה, ג (ה' אחד - כבודו יחיד ומיוחד בעולם)
 ילקוט שמעוני תהילים קג, ספר האגדה, שצו, ט (באיזה מקום נתון האל)
 שמות רבה ג, ספר האגדה שצו, כב (באותה שעה היה מבקש משה שיודיענו הקב"ה את שמו)
 תלמוד בבלי עבודה זרה, ג, ע"ב, ספר האגדה תנה (שתיים עשרה שעות הוה היום)
 פסיקתא דרב כהנא פסי' ב, ספר האגדה ת, נו (יושב ומזווג זיווגים).

נושא 2: יראת שמים

מקורות:

תלמוד בבלי ברכות, לג, ע"ב, ספר האגדה תט, קלט (הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים)
 תלמוד בבלי ברכות, כח, ע"ב, ספר האגדה, תט, קמב (יהא רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם)
 תלמוד בבלי סוטה, לא, ע"א, ספר האגדה, תט, קמג (גדול העושה מאהבה יותר מן העושה מיראה).

נושא 3: קדושת החיים

מקורות:

תלמוד בבלי ברכות סא ע"ב, (מותו של ר' עקיבא)
 איכה רבה פרשה א' סימן נ', תלמוד בבלי גיטין, נ"ז ע"ב (האם ושבעת הבנים ייהרג ובל יעבור)
 תלמוד בבלי סנדרהרין עד ע"א (יעבור ואל ייהרג)
 תלמוד בבלי יומא פה ע"ב, (פיקוח נפש)
 תלמוד בבלי יבמות, עט, ע"א, ספר האגדה תי, קנא, (מוטב שתעקר אות אחת מן התורה)
 תוספתא שבת פרק ט"ו הי"ז, תלמוד בבלי יומא פה ע"ב (וחי בהם).

נושא 4: צדיק ורע לו

מקורות:

תלמוד בבלי חגיגה, יד ע"ב, תלמוד בבלי קדושין לט ע"ב (סיפורי אלישע בן אבויה)
 תלמוד בבלי מכות, כג, ע"ב (צדיק באמונתו יחיה).

מעמד האישה במסורת ישראל

נושא 1: זכר ונקבה ברא אותם

מקורות:

בראשית א, כו-לא.

נושא 2: מלאכות נשים ומלאכות אנשים

מקורות:

משנה, מסכת כתובות, פרק ה', משנה ה'.

נושא 3: "ברוך שעשני אישה"?

מקורות:

ברכות השחר, מסכת קידושין, פרק א', משנה ז'.

נושא 4: על נשים ומצוות

מקורות:

תלמוד בבלי, מסכת קידושין, לג, ע"ב

תלמוד בבלי, מסכת מגילה, כ"ג, ע"א

תלמוד בבלי מסכת קידושין, כ"ט, ע"ב

תלמוד בבלי, מסכת עירובין, צ"ו, ע"א

תוספות, עירובין, דף צו, ע"א.